

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jan Poledno

**Historický vývoj právní úpravy vedení
matričních knih a právní úpravy příjmení
v českých zemích**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 9. května 2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 216 722 znaků včetně mezer.

Jan Poledno

V Praze dne 9. 5. 2022

Rád bych poděkoval panu prof. JUDr. Janu Kuklíkovu, DrSc., za odborné vedení, cenné rady a vstřícný přístup. Mé poděkování patří také mé partnerce, rodičům a celé rodině, za trpělivost a podporu nejen při psaní této práce, ale i během celé doby mého studia.

Obsah

Úvod	6
1. Definice pojmů matrika a příjmení	7
2. Vývoj konceptů matrika a příjmení	8
2.1. Matrika	8
2.2. Příjmení	9
3. Období církevní dominance (právní úprava do roku 1784)	10
4. Období vzrůstajícího vlivu státu (1780 až 1949)	15
4.1. Reformy Josefa II.	15
4.1.1. Matriční patent 1784	15
4.2. Období od konce 18. století po konec monarchie (1790–1918)	19
4.3. První republika (1918–1938)	24
4.3.1. Šlechtická příjmení	24
4.4. Druhá republika, protektorát a třetí republika (1938–1945)	27
5. Období dominance státu (právní úprava od roku 1949)	28
5.1. Právní úprava matrik – zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách a další	28
5.1.1. Projednávání zákona v Národním shromáždění	28
5.1.2. Přijaté, platné a účinné znění zákona	30
5.1.3. Význam nové právní úpravy	38
5.1.4. Další vývoj	39
5.2. Právní úprava příjmení – zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení a další	43
5.2.1. Příprava zákona, projednávání v Národním shromáždění	43
5.2.2. Přijaté, platné a účinné znění zákona	44
5.2.3. Další vývoj	48
6. Současná právní úprava – zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení	50
6.1. Projednávání zákona v Parlamentu	50
6.2. Struktura Matričního zákona 2000	51
6.3. Změny oproti staré právní úpravě	52
6.4. Novelizace	55
Závěr	59
Seznam použitých zkratk	61
Seznam použitých zdrojů	62

1. Seznam použité literatury	62
2. Seznam použitých internetových zdrojů	63
3. Seznam použitých právních předpisů	64
4. Seznam použité judikatury	67
5. Seznam ostatních zdrojů	68
Abstrakt	70
Abstract	71

Úvod

Cílem diplomové práce je podat co možná nejucelenější přehled právní úpravy vedení matričních knih v českých zemích, a to od samých počátků jejich vedení až po současnou normu, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů. Vzhledem k tomu, že nyní platný zákon upravuje nejen vedení matrik, ale také udává pravidla týkající se osobních jmen a příjmení, věnuje se práce také této tématice, i když z důvodu nedostatku historických právních pramenů v dobách nejstarších pouze okrajově.

Rozdělení práce do kapitol je inspirováno periodizací matričního práva, kterou ve své studii „Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů“ z února 1940 nastínil JUDr. Karel Doskočil (1908–1962). Vycházel z něho například genealog Kristoslav Říčař (1920–2004) ve své dnes již klasické práci „Občanská genealogie“ z roku 2000. Doskočil a Říčař dělí historické období s ohledem na změny politické a společenské na tři etapy. První etapa 1650–1784, ve které nad vedením matrik dominuje katolická církev, druhá etapa 1785–1949, během které se začíná projevovat vliv státu, a třetí etapa od roku 1949, která znamená plné přenesení matriční agendy pod státní správu. Rozdělení kapitol vychází z dělení na jednotlivá historická období. Tato práce z jejich dělení historického období vychází a v modifikované formě jej užívá.

První kapitola se ve dvou podkapitolách věnuje samotné definici pojmů matrika a příjmení, druhá kapitola rozdělená stejným způsobem popisuje vývoj těchto institutů. Třetí kapitola se zaměřuje na právní úpravu do roku 1784, tedy od samých počátků matrik, přes tridentský koncil a období třicetileté války, vládu Marie Terezie po první léta panování Josefa II. Čtvrtá kapitola pojímá roky 1784–1949. Kapitola pátá popisuje stav právní úpravy v letech 1949 až 2000. Šestá, poslední kapitola podává výklad o současné platné právní úpravě se zaměřením na nejpodstatnější změny oproti právní úpravě historické.

1. Definice pojmů matrika a příjmení

Matrika je slovo ženského rodu pocházející z latinského *mātrīcula* (soupis, seznam), zdobně od latinského *mātrīx* znamenajícího matice, matka, kmen, případně děloha.^{1,2} Matrika je, dle výkladu Slovníku spisovného jazyka českého, úřední kniha se zápisy o narozeních, sňatcích a úmrtích, méně častěji jde o označení jmenných seznamů vůbec.³ Dle Ottova slovníku naučného jsou matriky písemnými záznamy o narozeních, sňatcích a úmrtích osob, které vznikly z úředních zápisů farářů o nejdůležitějších aktech farní správy.⁴ Český zákonodárce matriku definuje jako státní evidenci narození, uzavření manželství, vzniku registrovaného partnerství a úmrtí fyzických osob na území České republiky i v zahraničí.⁵ Obecně lze stanovit, že pojem matrika označuje úřední knihu se zápisy jmen osob a některých osobních údajů vedenou pro potřeby právní evidence. Tato práce se věnuje matrikám ve smyslu evidence narození, sňatků a úmrtí osob. Můžeme se ale setkat i s dalšími druhy matrik, jako jsou univerzitní matriky studentů (odtud snad pojem imatrikulace), matriky šlechtických rodin (šlechtická matrika, *Adelsmatrikel*) či matriky duchovních. V dobách Sváté říše římské byla známa říšská matrika jakožto seznam všech říšských stavů.⁶

Slovník spisovného jazyka českého pak definuje příjmení jednak jako jméno podle rodiny, jednak jako čestné nebo hanlivé jméno, pojmenování, přízvisko, což je definice poněkud zastaralejší.⁷ Dle výkladu Ottova slovníku naučného jde o jméno rodinné, jež se přidává k vlastnímu jménu osobnímu jakožto bližší označení osoby a jest v rodině dědičným.⁸

¹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001, s. 368. ISBN 80-85927-85-3.

² QUITT, Zdeněk, KUCHARSKÝ, Pavel. *Česko-latinský slovník starověké a současné latiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 86, 267. ISBN 80-04-16903-1.

³ Slovník spisovného jazyka českého. [online]. Copyright © [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=matrika&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

⁴ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1900. sv. 16, s. 995.

⁵ § 1 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení.

⁶ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1900. sv. 16, s. 995.

⁷ Slovník spisovného jazyka českého. [online]. Copyright © [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=matrika&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

⁸ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1903, sv. 20, s. 684–685.

2. Vývoj konceptů matrika a příjmení

2.1. Matrika

Institut matrik, který tedy dnes chápeme především jako knihu obsahující údaje o narozeních, sňatcích a úmrtích obyvatel, nebo v přeneseném významu jako matriční úřad, prošel v průběhu staletí dlouhým vývojem.

Přestože počátek matrik je nedílně spjat s křesťanstvím, první seznamy obyvatelstva vznikaly již v dobách předkřesťanských a předchůdce matrik lze hledat již v dobách starověkých. Egypťané používaly jmenné registry, Starý zákon obsahuje rodokmeny starých Hebrejů a Římané vedli seznamy narozených již od dob královských, za císaře Augusta pak i záznamy oddaných. Křesťanství vzniklé na území římské říše pak přirozeně převzalo i její kulturní prvky, mezi nimi vedení evidence obyvatel, v jeho případě pro ozřejnění počtu členů církve. Byly evidovány dny zrození a úmrtí, jmenovitě u křesťanských mučedníků, patrně se zapisovala i přijetí svátosti manželské, ale o podstatě a šíři těchto nejstarších zápisů víme jen velmi málo.⁹

V nejstarších dobách se s matrikami setkáváme pod pojmem *libri ecclesiastici* (farní knihy). Tyto farní knihy obsahovaly seznamy svátků, inventáře kostelního majetku, jeho dějiny a příjmy, a byly také nazývány jako církevní urbáře, farní matriky či registra. Až později tyto dostávají význam knih obsahující seznamy osob v souvislosti s některým ze svatých úkonů, jako je křest, oddavky a pohřeb, případně biřmování či pokání. Okamžik, kdy farní knihy přestávají být seznamem záležitostí týkající se farnosti a stávají se registrem osob, se přesně určit nedá. Jisté je, že rozhodujícím pro posun v obsahu matrik ze seznamu majetku na seznam osob byla první polovina 12. století, kdy se pro farnosti stalo pravidlem vést přesnou evidenci osob, kterým byly udělovány svátosti.¹⁰

Země západní Evropy mají díky návaznosti na kulturu antického Říma historii vedení všelijakých evidencí, včetně matrik, bohatší a první pochází již z počátku 14. století. Ve střední Evropě pochází první matriky až ze století patnáctého.^{11 12}

⁹ BARTŮNĚK, Václav. Historický vývoj matrik. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 7.

¹⁰ BARTŮNĚK, Václav. *Historický vývoj matrik*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 6.

¹¹ BARTŮNĚK, Václav. Historický vývoj matrik. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 8.

¹² DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 41–42.

2.2. Příjmení

V nejstarších dobách každému stačilo pouze jedno jméno, jméno osobní. Se vzrůstajícím počtem osob téhož jména bylo zapotřebí je rozeznat, a tak se postupně vyvinul koncept příjmení. Kupříkladu staří Římané měli jméno povětšinou složené ze tří částí, přičemž poslední z nich, *cognomen*, můžeme považovat za jakéhosi předchůdce našeho příjmení. V západní Evropě se pak první příjmení objevují v 10. století v Normandii, odkud se rozšířila do Anglie a Skotska. Ve střední Evropě se počátky příjmení objevují až ve století třináctém.¹³

Nejinak tomu bylo i v českých zemích, kde v počátcích existovala tzv. jednojmennost, tedy rozlišování osob pouze jedním osobním jménem. Osobní jména vznikala při potřebě vhodně individualizovat konkrétní osobu, povětšinou snahou dotyčného vhodně popsat, specifikovat jeho společenské postavení a původ, vystihnout jeho vlastnosti atd. Nejstarší byla slovanského původu. K těm s postupným rozvojem styků s ostatními národy přibyla i jména neslovanská, zvláště německého, řeckého, latinského a hebrejského původu.

Vzrůstající počet obyvatel časem ukázal, že jediné osobní jméno k dostatečné individualizaci obyvatel nepostačí. Nejprve se začalo užívat obměn již existujících jmen (např. Bartoloměj → Bartoš), od 13. století se v českých zemích objevuje příjmní. Jednalo se o další označení osob připojovaná za osobní jméno, týkající se tělesných a duševních vlastností osob, bydliště a původu, zaměstnání, přezdívký apod. Těmito způsoby v českých zemích začala vznikat dvoujmennost, kdy ke jménu osobnímu přibýlo přízvisko, příjmní. Příjmní se od příjmení, jak jej chápeme dnes, značně liší proměnlivostí a neustáleností. Jedna osoba byla často během života označována postupně či zároveň více příjmními a příjmní byla pouze individuální, nedědila se, a tak i členové blízké rodiny měli příjmní odlišná. Z příjmní se až dlouhodobým procesem vyvinulo dědičné, rodové jméno, pro které užíváme pojmu příjmení.¹⁴ Vývoj příjmení v českých zemích ovlivňovaly společenské i časové rozdíly. Nejstarší jsou dvoujmení šlechtická, dvoujmení měšťanů a venkovanů se vyskytují od 14. století, a to jen sporadicky. Jednalo se o nedědičná a proměnlivá příjmní. Příjmení, jak jej chápeme dnes, se začala užívat až v 16. století a nejprve ve městech. Na venkově se dědičná příjmení začala ustalovat nejdříve od 17. století. Ještě později, koncem 18. století, se příjmení ustálila v dělnické vrstvě.^{15 16 17}

¹³ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1903. sv. 20, s. 685.

¹⁴ KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: TAX AZ Kort, 2002, s. 3–11. ISBN 80-238-8173-6.

¹⁵ KNAPPOVÁ, Miloslava. *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*. Vyd. 4., přeprac. a dopl. Praha: Academia, 2006, s. 17–18. ISBN 80-200-1349-0.

¹⁶ LEDNICKÁ, Blanka. *Sestavte si rodokmen: pátráme po svých předcích*. Praha: Grada, 2012, s. 12–13, obr. příl. ISBN 978-80-247-4069-0.

¹⁷ KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 19–20.

3. Období církevní dominance (právní úprava do roku 1784)

Právní úprava vedení matričních knih je v počátcích po dlouhou dobu neoddělitelnou součástí dějin církevních výnosů, jelikož církevní předpisy předešly předpisy státní v této agendě o celá staletí. Kdy přesně matriky vznikly, nelze s jistotou říct, ale je zde patrná souvislost se vznikem farností. Ty jsou zřizovány od 3. století, v českých zemích jsou zaváděny až od století dvanáctého. V matričních zápisech se zrcadlí především církevní zaměření zápisů.

Poprvé o matrikách v nynějším smyslu slova hovoří Druhý lateránský koncil, který se sešel na popud papeže Inocence II. začátkem dubna roku 1139. Ten farnostem stanovil pravidlo vést přesné evidence osob, kterým byly udělovány svátosti. Koncil řešil řadu dalších záležitostí, mimo jiné otázku celibátu, kdy zneplatnil doposud nedovolené manželství uzavřené kleriky.¹⁸ Nutnost vedení matrik akcentoval také pařížský koncil roku 1212. Do matrik měla být zaznamenávána data úmrtí, narození nebo křtu.¹⁹

Jak již bylo uvedeno, nejstarší matriky se do dnešních dnů dochovaly v románských zemích západní Evropy. Ve Francii jde o křestní matriku z roku 1308 z Cabrières z oblasti Vaucluse a zlomky oddacích a úmrtních matrik z let 1335–1336 z departementu Saône-et-Loire. V Itálii se dochovaly z konce 14. století matriky z menších farností, v Sancepolcro matrika zemřelých z roku 1374 a v Gemoně křestní matrika z roku 1379. Ve Španělsku bylo vedení křestních a oddacích matrik nařízeno roku 1496, v Portugalsku až o dalších čtyřicet let později.²⁰

Ve střední Evropě, v pro nás bližším prostředí, se první matriky objevují s více než stoletým zpožděním oproti Evropě západní. V dnešním Rakousku je to matrika z roku 1432 obce Tweng, v Německu pak kostnická matrika z roku 1463. Zavedení matrik v Německu je spojeno s šířením církevní reformace, v katolických oblastech se objevují především až po tridentském koncilu.

V českých zemích se matriky objevují až od 15. století. Vývoj se podobal tomu německému. Nejstarší matriky pocházejí právě ze severozápadního německého pohraničí.²¹ Údajně existovala matrika v Horním Jiřetíně z roku 1441. Dále pak matrika farního kostela sv. Tomáše v Praze z roku 1500. Z té se dochovaly jen dva listy, u kterých není jasné, zda nejde

¹⁸ JEDIN, Hubert, DOLISTA, Karel a Česká katolická charita. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 34.

¹⁹ KLOUDOVÁ, Martina. *Antroponyma v matrice farního úřadu Horní Branná (1661–1666)*. Brno. 2011. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

²⁰ BARTŮNĚK, Václav. Historický vývoj matrik. *Časopis rodopisné společnosti v Praze*, roč. 12, 1940, č. 1, s. 8.

²¹ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. *Historická demografie* Roč. 6, (1972), s. 41. ISSN 0323-0937.

o opisy o sto let mladší. S jistotou jsou dochované matriky této farnosti až od roku 1588.²² Nejstarší dochovaná matrika na našem území tak pochází až ze století šestnáctého. Je jí německy psaná matrika oddaných v Jáchymově z roku 1531.²³ Dle údajů c. k. Ústřední statistické komise, která mezi lety 1886 a 1889 pořídila soupis matrik v mocnářství, se v českých zemích dochovalo 22 matrik začatých před rokem 1563.^{24 25}

Přestože se matriky, jak bylo výše uvedeno, na našem území počaly vést již dříve, oficiální direktiva k jejich vedení vydala katolická církev až v druhé polovině 16. století. Stalo se tak 11. listopadu 1563 na 24. sezení koncilu v Tridentu. Farnostem bylo nařízeno zakládání dvou knih, jež měly obsahovat nejdůležitější údaje o křtu a oddavkách. V obou případech měl být obsah záznamu stručný. U křestních knih se vyžadovalo toliko jméno křtěnce a jeho kmotrů, u knih oddacích pak pouze místo a čas sňatku a jména nupturientů a svědků. Na koncilu nebylo opomenuto, že zvyk vést podobné záznamy je ovšem mnohem starší než nařízení koncilu. Dále byla na koncilu projednávána problematika manželského církevního práva.^{26 27}

K věcnému provedení závěrů tridentského koncilu bylo třeba dalších kroků. Bylo třeba na ně zareagovat a uvést v platnost. Tridentské předpisy byly vyhlášovány jednotlivými diecézemi, které je dále přizpůsobovaly svým poměrům. Synoda olomoucké diecéze tak učinila roku 1591²⁸ (pro srovnání kostnická roku 1567, trevírská 1569 a münsterská až roku 1616), a pražská pak roku 1605. Pražská arcidiecéze rozšířila tridentská usnesení o vedení seznamu duší a seznam udělených svátostí, především pohřbů.²⁹

Dalším podstatným mezníkem matričního práva je pak římský rituál (*Rituale Romanum*) z roku 1614, který je vůbec prvním předpisem týkajícím se formy matričního zápisu a který k povinnosti vést matriky pokřtěných a oddaných doplňuje matriku zemřelých. Všechny tři matriky byly vedeny v jedné knize označované také jako „*Matrica tripartita*“. Knihu vedl každý farář pro svůj obvod, pořadí zápisů se v této době ustaluje takto: svatební, křestní a úmrtní.

²² Archiv hlavního města Prahy. *Sbírka matrik*. Farnost kostel sv. Tomáše, sign. TO N101, Matika NO 1588–1632.

²³ Státní oblastní archiv v Plzni, KLOUDOVÁ, J. – KOPEČKOVÁ, J. – NOVOTNÁ, L: *Sbírka matrik Západních Čech 1531–1949*. Inventář, 2009, ev. č. 626.

²⁴ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 41.

²⁵ BARTŮŇEK, Václav. Historický vývoj matrik. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 9.

²⁶ JEDIN, Hubert, DOLISTA, Karel a Česká katolická charita. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 124

²⁷ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 42–43.

²⁸ Nejstarší dochovaná matrika olomoucké arcidiecéze je oddací a úmrtní matrika při farnosti Razová (dnes farnost spadá pod diecézi ostravsko-opavskou) zavedená již roku 1571 (Zemský archiv v Opavě, Sbírka matrik, Farní úřad Rázová, inv. č. 581 sign. Br-IX-10).

²⁹ BARTŮŇEK, Václav. Historický vývoj matrik. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 10–11.

Pro všechny tři matriky římský rituál předepisoval latinsky psanou větnou formu zápisu, který měl být podstatně obsáhlejší než podle nařízení tridentského koncilu. V zápise oddaných muselo být uvedeno datum sňatku, data trojích ohlášek, jméno oddávajícího, místo sňatku, jména snoubenců a jména svědků. U matriky křestní pak datum a místo křtu, jméno křtícího, jméno pokřtěného dítěte a datum jeho narození, jména jeho rodičů a kmotrů. Zápis v nově vyžadovaných matrikách zemřelých měl obsahovat datum a místo úmrtí, jméno, původ a věk zemřelého, datum a místo pohřbu. Pro všechny tři druhy matrik pak římský rituál z roku 1614 vyžaduje u pokřtěných, oddaných a zemřelých zaznamenání nejen osobního, ale i rodinného jména.³⁰

Po tridentském koncilu se začínají matriky vyskytovat častěji. Přesto skoro i osmdesát let po zasedání koncilu bylo pro některé venkovské duchovní nařízení o vedení matrik novinkou. Stěžejním pro zakládání matrik v českých zemích je období, kdy na pražském arcibiskupském stolci seděl Arnošt kardinál Harrach (1598–1667), který usiloval o obnovu církevní organizace. Harrach roku 1631 nařídil reformu církevní správy, kterou byly v rozhodující většině farností zavedeny matriky. Nové farnosti ale pro nedostatek kněžích zakládány nebyly.^{31 32}

Nařízení tridentského koncilu a římského rituálu z roku 1614 tak na dlouhou dobu upravily způsob vedení matrik. V praxi se matriční zápisy oproti požadavkům předpisů o něco zestručněly. Ale i tak byly zápisy obsírné a zabíraly celou stranu knihy. Přestože římský rituál nařizoval větnou formulaci matričního zápisu, od poloviny 17. století se začíná objevovat rubriková stylizace.³³ Již v 17. století se objevují první matriky psané česky. Předpisy římského rituálu tak v českých zemích dodržovány příliš nebyly. Zápisy v pobělohorských matrikách mají k jeho regulím daleko. Vedení matrik bylo stále značně nejednotné, větný zápis býval často strohý a chyběly v něm podstatné údaje. Pražská arcidiecézní synoda proto roku 1685 duchovním nařídila, aby zápisy do matriky prováděly podrobně, pečlivě, vlastnoručně a nepřenechávali vedení matrik kantorům. Roku 1706 pražská konsistoř svolila, aby pod dozorem duchovního správce mohl zápisy provádět

³⁰ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 43.

³¹ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 42. ISSN 0323-0937.

³² SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 570–574. ISBN 978-80-7380-602-6.

³³ Rubriková stylizace, tzn. vpisování údajů do předem nalinkovaných, později předtištěných tabulek, značně ulehčila práci zapisujícím, protože dovolila vypustit opakující se pojmy jako datum, otec, matka, kmotři apod. Matriční zápis se díky tomu také stal přehlednějším. Rubrikový zápis se někdy s větným zápisem střídal i v rámci jedné knihy, což většinou souviselo se změnou zapisovatele. Přes svůj pozitivní přínos jsou ale rubriky po dobu 17. a 18. století spíše výjimkou, uzákoněny byly až v době josefínské (MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 43. ISSN 0323-0937).

i kaplan, učitel nebo zvoník. Nařízení pražské konzistoře z roku 1712 pak přikázalo revizi matrik a vikářům dalo za úkol jejich ochranu.^{34 35}

Třicetiletá válka byla v evidenci obyvatelstva významným mezníkem. Válka nejen, že rozvrátila stávající církevní organizaci, ale měla také velký vliv na vedení matrik. Z období před bitvou na Bílé hoře se jich do dnešních dnů dochoval jen malý zlomek, především protestantských. Po třicetileté válce počala pevná organizace městské a vrchnostenské kanceláře a obnova farní sítě, s čímž souviselo i zakládání matrik nových. Ty se tak stávají od čtyřicátých až šedesátých let 17. století běžnějšími. Farnosti však byly v této době rozsáhlé a trpěly nedostatkem duchovních k jejich obsazení, což bylo řešeno dosazováním kněžích cizích, především Poláků, kteří češtinu neovládali dokonale a nebyli zcela znalí lokálních poměrů. To se nezřídka odrazilo v chybovosti matričních zápisů. Ustanovení pro vedení matrik také nebyla vždy dodržována, což se projevuje notnou nejednotností formy a jazyku matričních zápisů.

Obsah matričních zápisů měl nadále odpovídat regulím Římského rituálu. Na základě patentu z roku 1714 byla doplněna povinnost uvádět do matrik zemřelých i příčinu úmrtí zjišťovanou na základě povinné lékařské prohlídky mrtvoly. Až do poloviny 18. století jsou matriční zápisy v českých zemích psány česky, latinsky i německy. Náhrada češtiny němčinou většinou vycházela z poněmčení farnosti, zpravidla však jazyk zápisu záležel na osobě zapisovatele. Kněží většinou užívali latiny, národní jazyk uplatňovali při zápise kantoři či zvoníci.³⁶ V polovině 18. století zároveň vrcholila transformace proměnného příjmi v ustálená, dědičná rodová příjmení.

V druhé polovině 18. století jsou již matriční zápisy značně podrobné, ale stále nejednotné jak po stránce obsahové, tak i jazykové. Matriky jsou v českých zemích z tohoto období povětšinou zachované. Roku 1760 pražská konzistoř nařídila jednotnou latinskou formu matričního zápisu s formuláři vycházejícími z římského rituálu roku 1614. Dochází tak k formálnímu sjednocení jazyku zápisu. Toto se však nedodržovalo, i nadále se objevovaly české a německé zápisy dle jazykové oblasti fary či národnosti pisatele.³⁷

Od poloviny 18. století začíná zasahovat do vedení matrik také stát. Důvodem je snaha o co nejpřesnější evidenci obyvatelstva, především co se statistických, vojenských a daňových účelů

³⁴ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 45. ISSN 0323-0937.

³⁵ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 43–44.

³⁶ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 43. ISSN 0323-0937.

³⁷ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 46. ISSN 0323-0937.

týče. Dne 27. ledna 1766 vydalo české gubernium na žádost apelačního soudu nařízení, ve kterém bylo židovským obcím nařízeno vést knihy obřízek. Od tohoto roku tedy synagogy vedly matriky narozených, ale zatím pouze chlapců. Od roku 1768 byli vojenští duchovní povinni vést vojenské matriky.

Po strastech sedmileté války a častých porážkách rakouské armády bylo Marii Terezii jasné, že je třeba lepšího výcviku a početnějšího vojska. Po zavedení stálé armády následovala roku 1771 všeobecná odvodní povinnost. S tou šlo ruku v ruce první sčítání lidu, tažného dobytka a domů v českých, dolnorakouských a vnitřních rakouských dědičných zemích, které královna nařídila patentem ze dne 10. března 1770.³⁸ Stát tak chtěl zjistit brannou schopnost obyvatelstva a do budoucna sledovat populační vývoj. V Praze sčítání probíhalo pochůzkami komise od domu k domu dle domovních čísel, i ta byla nařízena téhož roku. Na venkově se sčítání obyvatelstva provádělo pomocí matrik. S tím souvisí zavedení povinnosti zapisovat do matrik čísla domů a gruntů. Duchovní pak s odkazy na domovní čísla jednou za čtvrt roku podávali krajskému úřadu výkazy ze všech tří druhů matrik. Dne 6. října téhož roku pak pražská konsistoř vydala nařízení, které přikázalo vedení matrik na formulářích s rubrikami, které vydávala arcibiskupská tiskárna.³⁹ Došlo tak ke zpřehlednění mnohdy špatně rozluštitelných matričních zápisů. Formuláře byly v latině, a ta tak v matričních zápisech převládla.

Dále je třeba zmínit guberniální nařízení ze dne 19. ledna 1771 o bezplatném zápisu křtu a ze dne 10. května 1774 o ochraně matrik před ohněm, kdy v případě požáru měly být matriky přednostně zachraňovány.

Co se týče právní úpravy příjmení, je v tomto období podstatným guberniální nařízením ze dne 20. října 1779, které stanovovalo, aby se u osob, které mají dvojí jméno, jedno dle gruntu a druhé rodné, uvádělo do matrik jméno obě. Do budoucna mělo být u zápisu křtů a sňatků uváděno již jen pouze jedno z nich, a to jméno rodinné. Následně bylo 29. prosince téhož roku nařízeno, aby lidé tato svá rodová jména neměnili. Za vlády Marie Terezie tak byl těmito předpisy završen dlouholetý proces ustalování příjmení. Nutno podotknout, že užívání přezdivek v praxi ještě dlouho pokračovalo.⁴⁰

³⁸ Historický exkurz o sčítání lidu [online]. In: . s. 10 [cit. 2022-05-09]. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/files/historie_sl.pdf

³⁹ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 42. ISSN 0323-0937.

⁴⁰ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 45.

4. Období vzrůstajícího vlivu státu (1780 až 1949)

4.1. Reformy Josefa II.

Osvícenské myšlení Josefa II. se stejně jako do řady jiných oblastí promítlo i do právní úpravy vedení matrik. Od konce 18. století se v obsahu a formě matričních zápisů odráží větší vliv státu, protože zápisy již neslouží jen potřebám církve. Jsou nutné i k četným problematikám agendy státní.

V řadě výnosů císaře Josefa II. je ve vztahu k právní úpravě vedení matrik významný jeden, který byl vydán již v prvním roce jeho samostatné vlády. Císařským patentem ze dne 1. května 1781 totiž byly matriky prohlášeny za veřejnou listinu. V zápisu měl být kladen důraz na datum narození a úmrtí, a ne jako dříve na data křtu a pohřbu, které sloužily toliko církevním účelům.⁴¹ Dne 13. října téhož roku vyšel další zásadní předpis josefínských reforem, tzv. toleranční patent. Ten vedle opětovného povolení státem uznaných evangelických církví přinesl také počátek jejich matrik. Matriky evangelických farností nicméně vedli dle dvorského patentu z 22. února 1782 katoličtí faráři příslušného místa a evangeličtí faráři, zvaní pastoři, vedli jen soukromé matriky pro vnitřní potřebu své církve, které neměly veřejnoprávní platnost. Úřední vedení matrik bylo pastorům svěřeno až roku 1829.

Toleranční patent po stránce církevní i občanské uvolnil také omezení židů a vedl k jejich postupné asimilaci, kdy pro ně jako úřední řeč nařídil němčinu. Dne 8. října 1783 bylo vydáno guberniální nařízení, které synagogám nařídilo vést i matriky narozených dívek. O čtyři roky později bylo patentem ze dne 23. července 1787 s platností od 1. ledna 1788 židům nařízeno zvolit si a přijmout neměnná, německá křestní jména i příjmení. Rabíni byli povinni vést matriční knihy pouze v němčině. V případě nedodržení jim hrozila pokuta až 50 zlatých, při opakovaném porušení patentu i sesazení z úřadu. Guberniální nařízení č. 33062 z 22. listopadu téhož roku pak stanovovalo jako dozorčí orgán nad řádným vedením židovských matrik krajské úřady.⁴²

4.1.1. Matriční patent 1784

Nejpodstatnější právní předpis doby josefínské, co se matriční agendy týče, je císařský patent ze dne 20. února 1784 o vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady (dále jen „Matriční patent 1784“), který stanovuje jednotný způsob vedení křestních, oddacích

⁴¹ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 570. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁴² SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 57. ISBN 978-80-7380-602-6.

a úmrtních matrik katolickými duchovními.⁴³ Jde tak konečně o provedení pravidel, které k vedení matrik požadoval již tridentský koncil a římský rituál. V příloze patent obsahoval vzorové formuláře, které byly oproti nařízením pražské konzistoře z roku 1770 rozšířené o další rubriky a které byly s malými úpravami používány až do zestátnění matriční agendy roku 1949. Farářům bylo uloženo vést samostatné knihy pro každý druh zápisů (narozených, oddaných, zemřelých).⁴⁴ Krátce po vydání patentu následoval dvorský dekret ze dne 19. července 1784⁴⁵, který nařizoval farářům také vést matriční záznamy zvlášť pro každou přífařenou osadu. Vznikaly tak buď samostatné matriční knihy, nebo byly matriční knihy rozděleny do více dílů. V tomto období byla v matričních zápisech latina nahrazena němčinou, případně češtinou.

Matriční patent 1784 čítal devět paragrafů. V úvodu, můžeme snad říct v preambuli, byla odůvodněna důležitost přijímané právní úpravy a zdůrazněn význam matrik pro státní správu, statistiku a pro obyvatele k prokázání původu.

První tři paragrafy se věnují matrice oddaných, slovy patentu knize oddavek. Dle ustanovení § 1 musela kniha oddavek obsahovat rok, měsíc a den sňatku, číslo domu, křestní jméno a příjmení ženicha, jeho náboženství, stáří a stav. Stejně tak u nevěsty. Dále mělo být zapsáno jméno a příjmení a stav svědků. Ustanovení § 2 stanovilo, že zápis do matriky vyplňuje oddávající a je k němu třeba vlastnoruční podpis svědků, které, pokud byli negramotní, mohl podepsat někdo jiný, a zápis pak odsvědčili alespoň křížkem či otiskem ruky. Paragraf třetí pak stanovil, že na konci každé stránky svatebního rejstříku se farář vlastnoručně podepsal. Pokud svatbu nevykonával farář, ale někdo jiný, musí ten pak být podepsán také. Cizí kněz, který oddával místo faráře, pak musel k podpisu doplnit, že obdržel plnou moc od faráře.

Ustanovení § 4 popisovalo vedení matrik narozených, zde označované jako křestní rejstřík. Paragraf přímo zmiňuje potřebu vedení těchto rejstříků nutností znát počty narozených dětí, počty obou pohlaví a údaje o manželském či nemanželském původu dětí. Do matriky narozených se zapisoval rok, měsíc a den narození, číslo domu, křestní jméno dítěte, jeho pohlaví, a zda bylo manželského či nemanželského původu. Vyžadováno bylo křestní jméno a příjmení rodičů a jejich

⁴³ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 45.

⁴⁴ Samostatné knihy pro každý ze tří druhů matričních zápisů se objevovaly již dříve, především ve větších farnostech. Například farní úřad Pardubice vedl samostatnou knihu pro zápisy narozených již od roku 1702. Roku 1737 se pak rozdělila i doposavad společná kniha pro oddané a zemřelé. U menších farností se se zavedením tohoto pravidla naopak příliš nespěchalo. Farní úřad Bernartice pro osadu Vrchová rok po vydání Matričního patentu 1784 začal vést společnou knihu pro narozené, oddané a zemřelé, kterou začal postupně rozdělovat až od roku 1859, kdy zápisy oddaných a zemřelých se do jedné knihy uváděly až do roku 1892, tedy více než sto let po vydání Matričního patentu 1784 (Státní oblastní archiv v Zámruku, HLÁVKOVÁ, J., DUBOVÁ, Z., KUBA, J., NOVOTNÝ, M., PAUKRT, M. *Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949*. Inventář, 2020, s. 2714, ev. č. 8700 (stav k 18. 8. 2020)).

⁴⁵ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 570. ISBN 978-80-7380-602-6.

náboženství a křestní jméno a příjmení kmotrů. Stejně jako u matrik oddaných, i zde byl vyžadován vlastnoruční podpis, tentokrát kmotrů. Ti, pokud psát neuměli, museli své jméno zapsané někým jiným odsvědčit značkou. U nemanželských dětí pak bylo zapovězeno uvádět jméno otce, pokud pocházelo toliko z matčina udání, pomluvy či domněnky faráře. Takové uvedení dle znění ustanovení mohlo domnělého otce poškozovat, a navíc nemělo žádný právní význam pro matku ani pro dítě. Otec nemanželského dítěte tak mohl být do zápisu uveden pouze v případě, že se k otcovství sám přiznal. Patent tak převzal úpravu dvorského dekretu ze dne 20. 7. 1770, který nařizoval totéž. Pravidla při uvádění otce nemanželského dítěte pak byla doplněna ještě patentem z 16. října 1787, dle kterého farář a kmotři museli vlastnoručními podpisy dosvědčit, že uvedeného otce skutečně znají.

Matrikám zemřelých se stejně jako matrikám oddaných věnuje jediný paragraf, a sice paragraf pátý. Patent je nazýván úmrtní rejstříky farní. Zápis vyžadoval rok, měsíc a den úmrtí, číslo domu, náboženství, pohlaví a udávané stáří zemřelého. Patent tedy nevyžadoval přesné ověření věku zemřelého a matriky zemřelých nejsou v tomto ohledu po dobu 18. i 19. století vždy přesné.⁴⁶ V oblastech, kde se vyskytoval lékař či zkušený ranhojič, se do zápisu uváděla i příčina smrti.

Dle ustanovení § 6 všechny tři druhy matrik museli vést také Židé. Měli se držet předepsaných rubrik s případnými změnami kvůli náboženským odlišnostem. Vedením matrik patent pověřil rabíny.

Poslední tři paragrafy pak upravovaly dozor nad vedením matričních knih. Bylo povinností biskupů, aby si při prohlídce diecéze nechali předložit ke kontrole knihy oddavek, křestní a úmrtní rejstříky. Stejně tak měli na vedení matrik dohlížet krajští úředníci. Na konci každého roku museli faráři a rabíni ze všech tří druhů matričních knih vypracovat tabulku s formulářem a do poloviny ledna roku následujícího ji poslat na konskripční úřad a okresní úřad.

Přestože nařízení vydaná Josefem II., mezi nimi na prvním místě Matriční patent 1784, který dokonce obsahoval v příloze i vzorové formuláře k vedení matrik, jasně vymezovala podobu matričních knih, nebyla všechna nařízení pečlivě dodržována. Faráři brojili především proti podpisům svědků při svatbě a kmotrů při křtu. Tuto povinnost zavedl dvorský dekret z 6. května 1784. Lidé dle mínění farářů špatně psali a knihy tím znehodnocovali. Dvorský dekret ze dne 25. února 1788 tak podpisy svědků nařídil znovu a zdůraznil povinnost farářů dohlížet na čitelnost

⁴⁶ Dožitý věk byl mnohdy udáván pouze přibližně, však často ani samotní lidé a jejich nejbližší okolí nevěděli, kolik je jim vlastně přesně let. Richard Hrdlička to ve svém článku *O věrohodnosti starých matrik* publikovaném roku 1929 komentuje slovy: „*Ostatně vidíme i dnes, jak v různých statistických výkazech (na při. domovních, voličských) je věk osob nepřesně udáván.*“ (Časopis Rodopisné Společnosti Československé v Praze, str. 89. Praha: Rodopisná společnost československá, 1929).

podpisů gramotných a řádné uvádění značek negramotných. Ačkoliv na konci 18. století již velká část sedláků uměla psát, bylo nakonec farářům dáno za pravdu a od roku 1799 bylo k nečitelným podpisům třeba připisovat i jméno signatáře.

Matriční patent 1784 co do rozsahu převzal požadované údaje v matričních zápisech z Římského rituálu. Za více než století a půl tedy matriční zápisy nedostaly podstatnější změny, bereme-li v potaz jejich obsahovou stránku. Prvním doplněním bylo nařízení z 1. května 1794, dle kterého mělo být v oddacích a křestních matrikách poznamenáno vedle jména nevěsty, respektive matky také místo jejich původu, včetně čísla domu, a především pak jména jejich rodičů. Zápis se tak dále rozšiřoval a poprvé je v matričních zápisech uváděna další generace předků, což má dnes velký význam především pro rodopisné bádání. Až výnosem pražské konzistoře ze dne 5. července 1875 bylo nařízeno, aby při svatbě vdovy bylo uváděno vedle příjmení po zemřelém manželovi také její příjmení rodné. Do matrik zemřelých později přibyla rubrika o zaopatření umírajícího.

K dalším právním předpisům doby josefínské věnujícím se matrikám patří například dvorský dekret z 21. září 1784, který zavedl vedení tzv. ohledacích matrik. Zapisovány do nich byly osoby zemřelé ve městech, kde byla zavedena povinnost ohledávat mrtvé. Dále dvorský dekret ze dne 15. září 1786 o vedení matrik humanitními ústavami, nemocnicemi, porodnicemi a nalezinci. Dvorský dekret z 21. června 1787 pak svěřil dohled nad vedením matričních knih krajským komisařům. Za vlády Josefa II. se také objevují rodné, oddací a úmrtní listy. Zavedl je dvorský dekret ze dne 30. dubna 1789, který stanovil podobu jejich formulářů. Dalším právním předpisem je guberniální nařízení č. 6463 ze dne 5. ledna 1790, které nařizovalo, aby krajské úřady doporučovaly farářům opatřit matriky indexem, tzn. abecedním rejstříkem, od roku 1802 tak učinit i u matrik starších.⁴⁷ Ještě deset let poté ale nebyly indexy důsledně pořizovány a k některým byly pořizovány až dodatečně, někdy i v minulém desetiletí.^{48 49 50}

⁴⁷ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁴⁸ Matrika zemřelých z let 1784–1851, Farnost Hlušice, je opatřena novodobým indexem z roku 2015 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, HLÁVKOVÁ, J., DUBOVÁ, Z., KUBA, J., NOVOTNÝ, M., PAUKRT, M. *Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949*. Inventář, 2020, s. 2714, ev. č. 8700 (stav k 18. 8. 2020)).

⁴⁹ JÍLKOVÁ, Stanislava. *Pražská arcibiskupská konsistoř v letech 1780–1790 (se zvláštním zřetelem k jejím tištěným písemnostem)*, příloha č. 1 – registář všech tištěných konsistorních a vybraných ostatních písemností v náboženských a církevněpolitických záležitostech, vydaných za vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790. Praha. 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia. Vedoucí práce prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

⁵⁰ DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2., str. 45–47.

4.2. Období od konce 18. století po konec monarchie (1790–1918)

Konec 18. století znamená povšechné zavedení matrik. Právě z této doby jsou matriční knihy dochovány již pro většinu obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Během devatenáctého století dále sílí vliv státu na vedení matričních knih.

Jak bylo uvedeno výše, Josef II. císařským patentem z roku 1781 prohlásil matriky za veřejné listiny. V souvislosti s tím bylo dne 11. února 1792 krajským úřadům nařízeno, aby všem matrikám očíslovaly strany, vpředu uvedly počet stran, prošily stužkou a zapečetily. Tímto způsobem se mělo předejít jejich zneužívání a padělání. Dne 20. září 1799 nařídilo české gubernium opisování matrik, přičemž vikářem potvrzený duplikát měl být jednou ročně zasílán konzistoři. Mělo se tak předejít ztrátě matrik v případě požáru. Nařízení navazovalo na nařízení z roku 1774 o ochraně matrik před ohněm.⁵¹

Dne 1. června 1811 byl patentem císaře Františka I. (1768–1835) č. 946/1811 Sb. z. s. s platností pro neuherskou část monarchie vyhlášen Všeobecný zákoník občanský pro německé dědičné země Rakouské monarchie (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie) (dále jen „ABGB“), v Českých zemích platný až do 31. prosince 1965. ABGB neupravoval přímo po stránce správní matriční agendu, ale matriky zmiňuje na vícero místech dílu prvního, O osobním právu, v celkem sedmi paragrafech.

Matrikám oddaných se věnovalo šest paragrafů hlavy druhé, O manželském právu. Úprava manželského práva vycházela z práva kanonického. Uvedením v příslušných paragrafech ABGB ji stát autorizoval a realizoval pod svým dohledem. Manželské spory byly vyjmuty z kompetence církevních soudů již Josefem II.

Ustanovení § 80 upravovalo zápis do matrik oddacích. Farní představení byli povinni „*pro trvalý důkaz uzavřené manželské smlouvy*“⁵² uvádět do oddacích matrik zřetelně jméno a příjmení, stáří, bydliště a stav manželů s poznámkou, zda již byli v manželství či jde o jejich první sňatek, dále jméno a příjmení a stav jejich rodičů a svědků. Nakonec muselo být uvedeno datum sňatku jméno duchovního správce, před kterým se obřad uskutečnil. Požadovaná forma matričního zápisu o sňatku se tak prakticky shodovala s formou požadovanou Matričním patentem 1784 po jeho doplnění z roku 1794. Zápisům do matriky oddaných se věnovala také ustanovení § 81 a 82, která upravovala situace, kdy došlo k uzavření manželství na místě, do kterého ani jeden

⁵¹ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 50. ISSN 0323-0937.

⁵² § 80 Císařského patentu č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský.

ze snoubenců nemá farní domicil.⁵³ A konečně, dle ustanovení § 122, bylo-li manželství uznáno neplatným či prohlášeno za rozloučené, mělo být takto poznamenáno do matriky oddaných, kde byl sňatek zapsán. Konečná ustanovení hlavy druhé, § 123 až 136, obsahovala speciální úpravu pro židovstvo. Matrikám se věnovaly dva paragrafy. Ustanovení § 128 obsahovala pravidla popsaná v § 80–82, pro Židy ale s lehkou odchylkou v podobě povinnosti připojit k matričnímu zápisu také potřebné doklady o snoubencích. Matriční zápisy prováděl řádný rabín nebo učitel náboženství. Oproti generální úpravě obsahovala úprava pro Židy i trestní ustanovení § 131. V případě, že rabíni či učitelé náboženství nevedli matriky oddaných dle předpisů zákona, hrozil jim přiměřený peněžní trest, zbavení úřadu s nemožností jej znovu nabýt, a dokonce i trest tělesný.

Matrikám narozených se věnoval jeden paragraf ABGB, a sice ustanovení § 164, které upravovalo uvádění identity otce při zápise o narození nemanželského dítěte. I toto ustanovení navazovalo na Matriční patent 1784. Jméno otce nemanželského dítěte mohlo být uvedeno jen tehdy, pokud bylo otcovství jasně prokázáno podle zákonných předpisů⁵⁴ a otec se zápisem souhlasil, což dosvědčil duchovní a kmostr dítěte s dodatkem, že otce osobně znají.

Matriky zemřelých žádný z paragrafů ABGB výslovně nejmenoval. Přestože byl ABGB po dobu platnosti na našem území nejméně čtrnáctkrát novelizován, výše uvedených sedm paragrafů věnujících se matrikám narozených a oddaných zůstalo až do konce své platnosti na konci roku 1965 nezměněných.

Vedle matrik na několika místech dílu prvního věnovaného osobním právním upravoval ABGB také příjmení. V hlavě třetí, o právech mezi rodiči a dětmi, jde v první řadě o ustanovení § 146, dle kterého manželské děti nabývají příjmení a případný znak svého otce. Jinak tomu bylo u dětí nemanželských. Ty dle § 165 nejenom, že neměly právo na otcovo příjmení (nosily příjmení matky)⁵⁵, případné šlechtictví, znak a jiné výsady, ale byly zcela vyloučeny z práv rodiny a příbuzenstva z otcovy strany.

⁵³ Domicilem se rozumí trvalé bydliště na území farnosti, které zajišťuje svému nositeli, farníkovi postavení člena farnosti jako korporativní právnické osoby (TRETERA, Rajmund Jiří, HORÁK, Zboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada, 2011, s. 147. ISBN 978-80-247-3614-3).

⁵⁴ Ustanovení § 163 ABGB upravovalo domněnku otcovství k nemanželskému dítěti: „*O kom bude prokázáno způsobem předepsaným v soudním řádě, že s matkou dítěte obcoval v době, od které neprošlo až do jejího slehnutí ne méně než šest měsíců, a ne více než deset měsíců, nebo kdo to i jen mimo soud dozná, o tom platí domněnka, že dítě zplodil.*“

Naopak, pro děti narozené v sedmém měsíci po uzavření manželství anebo v desátém měsíci po mužově smrti či rozvázání manželství platí podle ustanovení § 138 domněnka manželského zrození.

⁵⁵ Ustanovení § 165 hovořilo o rodinném jméně otcově.

Udělování příjmení upravovala také část hlavy třetí nadepsaná jako Svazky podobné právnímu poměru mezi rodiči a dětmi. Konkrétně § 182 stanovil, že podstatným právním účinkem přijetí za vlastní (osvojení) je, že přijatá osoba⁵⁶ obdrží osvojitelovo příjmení.

Zároveň mohlo být dohodnuto, že osvojenec si své rodné příjmení ponechá a s nově nabytým příjmením osvojitelů jej spojí. Setkáváme se zde také s problematikou šlechtických příjmení. Pokud byl osvojenec šlechtického původu, učinit tak musel. Naopak, pokud byli šlechtického původu osvojitelé a chtěli přenést šlechtictví a erb na osvojence, bylo k takovému aktu třeba povolení císaře. Stalo se tak kupříkladu 8. září 1906, kdy císař František Josef I. nejvyšším rozhodnutím schválil přenesení baronského titulu a erbu Maxovi Wladimiru svobodnému pánu von Beckovi (1854–1943), toho času předsedovi vlády Předlitavska, na synovce Maximiliana (1876–1947) a neteř Mariannu (1877–?), které předtím adoptoval.⁵⁷

Lze shrnout, že ABGB neobsahuje žádnou komplexní právní úpravu týkající se vedení matričních knih. Výše uvedené paragrafy zmiňují matriky pouze okrajově, když na ně odkazují u úpravy jiných právních institutů (otcovství, osvojení, sňatek). Až do konce monarchie nebyla přijata žádná celistvá právní úprava věnující se vedení matričních knih, a tak zůstal i nadále základním právním pramenem josefínský Matriční patent 1784. Ten setrval v platnosti fakticky až do přijetí nové zákonné úpravy roku 1949. Po celý zbytek trvání monarchie sice vycházela celá řada právních norem upravující vedení matrik, šlo však o pouze o úpravu dílčí a doplňující.

Dne 1. června 1811 (ve stejný den, kdy byl vyhlášen patent o ABGB) bylo vydáno guberniální nařízení, které stanovilo povinnost průběžného číslování matričních zápisů.⁵⁸ Téhož roku 25. července vydala dvorská kancelář dekret nařizující doplňování poškozených a obnovování ztracených matričních knih.⁵⁹ Dekret dvorské kanceláře č. 59/1812 sb. zák. pol. ze dne 22. května 1812 zavedl do matričního zápisu další rubriku. Vedle data křtu se nově mělo uvádět také datum narození. Šlo o další projev odklonu od matrik jakožto evidence církevních

⁵⁶ ABGB podobně jako současně platný zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, umožňoval osvojení osoby nezletilé i zletilé. Na rozdíl od dnes platné právní úpravy ale neobsahoval rozdílnou právní úpravu pro obě možnosti osvojení. K podmínkách osvojení uvádí v § 180 pouze, že osvojitel či osvojitelkyně musí být starší čtyřiceti let a osvojenec musí být alespoň o osmnáct let mladší než jeho osvojitelé. Dalším rozdílem oproti aktuálně platné úpravě bylo to, že chtěli-li osvojitelé osvojit osvojence, nesměl mít vlastní manželské děti.

⁵⁷ Beck, Allmayer-Beck | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii. O projektu | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii [online]. Dostupné z: <http://www.novanobilitas.eu/rod/beck-allmayer-beck>

⁵⁸ MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 51. ISSN 0323-0937.

⁵⁹ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

svátostí. Roku 1816 byl zaveden zvláštní formulář k vedení matrik vojenských, jejichž kopie se následně odesílaly c. k. polní konsistoři ve Vídni.⁶⁰

Výhradně křestních matrik se týkal dekret dvorské kanceláře č. 63/1825 sb. zák. pol. z 2. července 1825. Ten stanovil, aby do se do nich nadále zapisovalo jméno porodní asistentky.⁶¹ Nejen matrik narozených, ale i matrik oddaných a zemřelých se týkal dekret dvorské kanceláře č. 141/1829 sb. zák. pol. ze dne 26. 11. 1829. Katoličtí faráři již od dob Tolerančního patentu vedli matriky i pro církve nekatolické. Teprve tímto dekretem bylo nekatolickým duchovním, ale pouze augšpurského a helvétského vyznání, uděleno oprávnění úředně vést matriky své náboženské obce. Přesto museli pastoři vést duplikáty matrik, které zasílali katolickému faráři, který je připojil k matrice katolické. Tato povinnost skončila až výnosem ministra vnitra č. 107 ze dne 30. ledna 1849 takzvaným Provizorním nařízením, kterým matrikám evangelických církví přiznal státní průkaznost.⁶² Židovským matrikám byl statut veřejných listin přiznan až téměř o dvacet let později, zákonem č. 12 ř. z. ze dne 10. července 1868. Zároveň byl zrušen dohled katolických duchovních nad vedením židovských matrik a židovskému matrikáři uloženo vést druhopisy matrik, které každý rok předával okresnímu úřadu.⁶³

Další dílčí změna proběhla roku 1840 a byla ryze praktická. Vydán byl pozměněný formulář matrik, který oproti původnímu z roku 1784 obsahoval podrobnou legendu k jednotlivým rubrikám.⁶⁴ Opětovně byl matriční formulář pozměněn roku 1850. Šlo o promítnutí zrušení patrimoniální správy. Nově byly do matričních zápisů místo označení panství uváděny kraje, podkrajský úřad a okresní soud.

Od první čtvrtiny devatenáctého století vychází předpisy prohlubující archivní péči o matriční knihy. Guberniálním výnosem z 16. dubna 1815 bylo uloženo opatřit fary zvláštní policí k uchování matrik, roku 1837 bylo nařízeno, aby se místo opisů matrik nadále vedly dva originály s vlastnoručními podpisy svědků.⁶⁵ Výnos místodržitelství z 10. února 1896 pak nařizuje dokonce zavedení zvláštních archivních místností.

⁶⁰ Vedení vojenských matrik bylo v československé armádě ukončeno roku 1950 (VHU PRAHA. VHU PRAHA [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 18.02.2022]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/vojenske-umrti-matriky-online-nenapadna-databaze-padlych-zemrelych-a-nezvestnych-vojaku-z-prvni-svetove-valky/>)

⁶¹ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁶² SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁶³ Zákon ze dne 10. července 1868 č. 12 ř.z., o průkaznosti matrik narozených a oddaných a úmrtních u israelitů.

⁶⁴ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁶⁵ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

Vedle výše uvedených státních směrnic byly nadále přijímány také církevní předpisy, především během druhé poloviny 19. století. Pražský koncil roku 1860 vydal podrobné předpisy o vedení matrik, roku 1873 je vydala také pražská synoda. Roku 1890 došlo k definitivnímu sjednocení matričních formulářů, o kterém bylo rozhodnuto na konferenci pražské, litoměřické a královéhradecké konsistoře.

K výrazné změně v právní úpravě, učiněné sice ze strany státu, ale podstatně ovlivňující také církve, došlo dne 25. května 1868. Byl vydán zákon č. 47, který mimo jiné povolil uzavírání občanských sňatků i katolíkům. Matrikám se věnuje ustanovení § 9, který stanovil, že „*Politický úřad okresní povede v příčině ohlášek a sňatků manželských u něho vykonaných knihu ohlášek a rejstřík manželský [...]*“. Zákon č. 47/1868 ř. z. tedy vedením civilních oddacích matrik pověřil okresní hejtmansví a magistráty.⁶⁶

Další ingerencí státu do matriční agendy byl zákon číslo 51/1870 ř. z., o manželstvích osob takových, které nenáleží k žádné církvi nebo společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříku narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob. Zákon to byl poměrně krátký, měl pouze sedm paragrafů, ale oproti zákonu z roku 1868 se věnoval všem třem druhům matričních knih. Dle ustanovení § 1 bylo vedení oddacích matrik osob bez vyznání nově přiděleno okresním hejtmansvím. Stejně tak to bylo dle § 3 nadále s matrikami narozených a zemřelých. Podle obce, kterou osoby obývaly a kde měly domovskou příslušnost, byly zapisovány do matrik vedených tím okresem, pod který obec spadala. Paragrafy 4 a 5 upravovaly pravidla oznamování úmrtí a narození na okresních úřadech. Oznámení o události bylo nutné učinit na příslušeném úřadu do osmi dnů. Pokud povinná osoba opomenula oznámení učinit, dle ustanovení § 6 jí hrozil peněžitý trest až ve výši 50 zlatých, šlo-li o nemajetného tak až pětidenní vězení.⁶⁷ Obsahové stránce matričních zápisů se ale ani tento zákon, stejně jako ostatní právní normy přijaté od roku 1784 do konce monarchie, ve větší míře nevěnoval.

K právní úpravě jmen a příjmení je třeba zmínit především dekret dvorské kanceláře č. 36/1826 sb. zák. pol., o omezení změny rodového jména, který upravoval užívání a povolování změn příjmení.⁶⁸ Změna příjmení byla proveditelná pouze při konverzi ke křesťanské víře nebo při povýšení do šlechtického stavu. V jiných případech si osoboval právo rozhodovat monarcha.

⁶⁶ § 9 zákona č. 47/1868 ř.z., jímžto se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného zákonníka občanského o manželském právu katolickém, přidává se moc soudní u věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzítí před úřady světskými.

⁶⁷ Zákon č. 51/1870 ř.z., o manželstvích osob takových, které nenáleží k žádné církvi neb společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříků narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob.

⁶⁸ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení.

4.3. První republika (1918–1938)

Národní výbor právě vzniklého československého státu přijal dne 28. října 1918 jako první právní předpis zákon o zřízení samostatného státu československého, později publikovaný ve sbírce zákonů pod číslem 11/1918. Zákon, jehož autor JUDr. Alois Rašín (1867–1923) jej napsal předešlé noci tužkou na papír, obsahuje pouhých pět článků. Nejpodstatnějším je článek druhý, tzv. recepční, dle jehož ustanovení veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti. Byla tak zachována právní kontinuita s rakousko-uherskou monarchií.^{69 70} Právní kontinuita se samozřejmě týkala také právní úpravy vedení matričních knih a právní úpravy příjmení. Po celé období první republiky tak zůstal klíčovým právním předpisem upravujícím matriky Matriční patent 1784, protože žádný právní předpis, který by svým významem převýšil, vydán nebyl. Z okrajovějších předpisů lze zmínit například již v květnu 1919 přijatý zákon č. 320/1919 Sb., kterým byla civilní subsidiární forma pro uzavření manželství nahrazena formou fakultativní.⁷¹ Zákon zároveň nařídil okresním a obecním úřadům vést knihy ohlášek a sňatků.⁷² K žádným podstatným změnám týkajícím se způsobů vedení matrik tak v meziválečném Československu nedošlo. Ve stejném stavu zůstala i právní úprava užívání jména a příjmení. Nadále platil dvorský dekret z roku 1826.

Problematika matričního práva za první republiky byla nadto poměrně komplikovaná.⁷³ Matriční patent 1784 totiž platil pouze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovensko a Podkarpatská Rus přejaly recepční normou uherské právo. Na Hlučínsku, které Československo získalo v únoru 1920 na úkor Německa při mírových jednáních ve Versailles, platilo právo německé a pruské.⁷⁴

4.3.1. Šlechtická příjmení

Marginální, ale jistě zajímavou problematiku prvorepublikové právní úpravy příjmení tvoří příjmení šlechtická. V souvislosti se vznikem samostatné Československé republiky, tj. zrušením

⁶⁹ Muzeum 3000 | První zákon československého státu – papír plný škrťů. Muzeum 3000 | Homepage - Aktuálně [online]. Copyright © 2012 Národní muzeum [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: <http://muzeum3000.nm.cz/clanek/prvni-zakon-ceskoslovenskeho-statu-%E2%80%93-papir-plny-skrty>

⁷⁰ MATES, Pavel. *Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická [Praha], 1996, s. 13. ISBN 80-7079-846-7.

⁷¹ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 571. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁷² Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

⁷³ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 572. ISBN 978-80-7380-602-6.

⁷⁴ § 3 nařízení č. 321/1920 Sb., kterým se upravuje správa veřejná mimo soudní správu a rozšiřuje působnost československých zákonů a nařízení z oboru oné správy na Hlučínsku.

monarchie, která na našem území existovala více než tisíc let, totiž došlo také ke zrušení šlechtictví a s ním spojených výsad.⁷⁵ Se zrušením šlechtictví úzce souvisí změna podoby příjmení této společenské vrstvy. Tyto změny provedl zákon č. 61/1918 Sb. ze dne 10. prosince 1918, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, který nabyl účinnosti dne následujícího. Jedná se o stručný zákon, který čítá pouhé čtyři paragrafy. Zákon byl dvakrát novelizován.

Dle ustanovení § 1 se šlechtictví a řády, jakož i veškerá práva z nich plynoucí zrušují, rovněž tak tituly, pokud byly udělovány jako pouhá vyznamenání. Bývalí šlechtici nesměli nadále užívat svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačující šlechtictví. Platné zůstaly pouze tituly takové, na které lze plněním předepsaných podmínek nabýt právního nároku (např. titul doktorský), pak tituly, jež vyjadřovaly skutečně zastávanou úřední hodnost, a vyznamenání udělovaná vysokými školami (např. čestné doktoráty). Ustanovení § 2 pak vylučovalo možnost československých občanů platně přijímat vyznamenání zrušená § 1 i v cizině. Zbývající dva paragrafy se pak týkají provedení zákona a jeho účinnosti.

Zákon byl poprvé novelizován zákonem č. 243/1920 Sb., kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů, ze dne 10. dubna 1920, který nabyl účinnosti dne 21. dubna 1920. Zákon čítající osm paragrafů se věnuje především státním vyznamenáním. Pro zrušení šlechtictví a změnu šlechtických příjmení je však podstatné ustanovení § 6, které má sankční charakter. Za přestupek považuje úmyslné a veřejné užívání šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, ale i dokonce naznačení bývalého šlechtictví. Přestupky mají být stíhány soudy, na Slovensku správními úřady a trestány vězením, na Slovensku uzamčením od 24 hodin do 14 dnů, nebo pokutou od 50 do 15.000 Kčs.

Podruhé byl zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů novelizován zákonem č. 268/1936 Sb., o rádech a titulech, ze dne 21. října 1936, který nabyl účinnosti 24. října téhož roku. Zákon čítá deset paragrafů a je obsírnější než původní předpis z roku 1918. Nejpodstatnější jsou pro účely této práce ustanovení § 2 a § 7. První z paragrafů zrušil ustanovení § 2 zákona z roku 1918. Občané Československa nyní mohli přijímat nejen cizozemské řády a čestné odznaky, ale i tituly. Ovšem pouze se svolením prezidenta republiky k návrhu vlády. Ustanovení § 7 bylo pak povahy sankční a zpřísnilo sankci dle první novely, kdy pokutu bylo možné uložit až do 20.000 Kčs a trest vězení až do dvou měsíců. Přestupku se podle něho dopustil, kdo úmyslně a veřejně užíval zákonem zrušených šlechtických titulů a erbů, kdo v tisku dával někomu zákonem zrušený titul,

⁷⁵ Nejednalo se pouze o šlechtický titul a s ním spojený erb. Nemajetní šlechtici měli nárok na jisté důchody, stipendia a místa v katedrálních kapitulách, ústavách šlechtičen a vzdělávacích institutech (Šlechtické výsady | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii. O projektu | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii [online]. Dostupné z: <http://novanobilitas.eu/slechticke-vysady>).

kdo úmyslně a veřejně užíval zákonem zrušených řádů, odznaků a titulů a kdo si osoboval šlechtictví. Prvorepubliková judikatura k přestupkům užívání šlechtických jmen a titulů je ovšem nepřiliš početná, fond Nejvyššího správního soudu Praha eviduje celkem sedm rozsudků týkajících se zákona č. 61/1918 Sb.⁷⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že osoby, které byly šlechtického původu, tak nesměly užívat předložku odkazující k predikátu, především šlo o spojku „z“, a označení šlechtické hodnosti, tedy tituly *kníže, princ, hrabě, svobodný pán* atd. Zákon podstatným způsobem měnil podobu příjmení jedné specifické skupiny obyvatelstva nově vzniklé republiky a bylo třeba se s nově nastalými poměry v praxi vypořádat. Titul i předložka „z“ tak byly ze jména bývalého šlechtice vypuštěny a jméno bylo místo v přídomku užito buď jako substantivum (např. Emanuel Lešetický z Lešehradu → Emanuel Lešehrad) nebo jako adjektivum (Jiří z Hustířan → Jiří Hustířanský).

Že vše nebylo takto jednoznačné dokazuje případ Ferdinanda Zdeňka Lobkowicze (1858–1938), bývalého knížete z Lobkowicz, vladaře domu lobkowiczského a vévody roudnického, který se od června roku 1920 domáhal uznání rodného jména „z Lobkowicz“. Lobkowicz se zemské správě politické pokoušel dokázat, že v daném případě spojka „z“ není znakem šlechtictví, ale součástí rodného jména, a žádal úřad o potvrzení, že užívání rodného jména „z Lobkowicz“ není v nesouladu s ustanovením § 1 zákona č. 61/1918 Sb. Své tvrzení podporoval jazykovými a historickými argumenty. Zemská správa Lobkowiczovi nevyhověla a ten podal odvolání k ministerstvu, které je ale odmítlo a trvalo na výkladu, dle kterého předložka „z“ značí šlechtictví. Bývalý kníže pak podal proti tomuto rozhodnutí stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Ten nálezem ze dne 25. června 1929 uznal, že ustanovení § 1 zákona č. 61/1918 Sb. je napsáno poněkud nejasně, ale že je nelze apriori užívat k zakazování užívání rodných jmen šlechtickými rodinami. Dále jazykovým výkladem dospěl k závěru, že v daném případě slovo „z“ není ani přídomkem, ani dodatkem, které byly zákonem zakázány, a dal tak Lobkowiczovi za pravdu.

Zákon z roku 1936 byl nakonec zrušen zákonem č. 247/1949 Sb., o vyznamenáních a čestných uznáních ze dne 17. listopadu 1949. Původní zákon č. 61/1918 Sb. a první novelizační zákon č. 243/1920 Sb. jsou však oba doposud platné. Vzhledem k tomu, že sankční ustanovení obsahoval zákon č. 268/1936 Sb., je dnes sice užívání šlechtických titulů jakožto součást jména nadále v České republice nezákonné, ale za jejich užití nelze uložit postih.

⁷⁶ STARÝ, Marek. *Judikatura prvorepublikového Nejvyššího správního soudu týkající se neoprávněného užívání šlechtických jmen a titulů a deliktů obdobných*. Právnícké listy. 2019, č. 2, s. 31. ISSN 2533-736X

4.4. Druhá republika, protektorát a třetí republika (1938–1945)

Okupace Československa a zřízení Protektorátu Čechy a Morava znamenaly změny především pro vedení židovských matrik. Nacisté soustřeďovali archiválie židovských náboženských obcí. Po odtržení Sudet všechny pohraniční služebny gestapa v letech 1938 a 1939 zajišťovaly židovské písemnosti, včetně matrik. Při řídicí úřadovně gestapa v Liberci byla zřízena kartotéka židů a v letech 1939 až 1944 v sudetské župě židovské matriky vůbec nebyly vedeny. K jejich zpětnému doplnění došlo po ukončení války. Naopak, pro německé obyvatelstvo Sudet byly vedeny matriky u občanských úřadů. Roku 1942 pak nařídil Úřad říšského protektora odevzdat všechny originály židovských matrik z celého Protektorátu Ústřednímu úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě. O rok později byly zemské úřady vyzvány k odevzdání i duplikátů matrik dosud spravovaných na okresech. Díky českým zaměstnancům Ústředního úřadu se matriky posléze dostaly do rukou Rodopisnému úřadu pro Čechy a Moravu⁷⁷, duplikáty byly uloženy separátně na hradě Český Šternberk. V dubnu 1945 přikázalo gestapo převést originály židovských matrik do bubenečské papírny Kubík, kde byly zničeny. Válku tak přečkaly pouze duplikáty židovských matrik uložené mimo Prahu. Ty byly převezeny zpět do Prahy, předány Židovské náboženské obci, která byla pověřena vedením matriční agendy pro celé Čechy a Moravu, a již v říjnu 1945 prohlášeny Ministerstvem vnitra za originály.⁷⁸

⁷⁷ Rodopisný úřad pro Čechy a Moravu byl při ministerstvu vnitra zřízen vládním nařízením č. 150/1943 Sb. ze dne 1. června 1943. Rodopisnému úřadu příslušelo především obstarávat doklady pro úřední důkaz rodového původu, rozhodovat v pochybných případech o zařazení protektorátních příslušníků podle dědičnosti a rasy, činit opatření k ochraně rodopisných písemných památek a řídit veřejné a soukromé rodopisné bádání a dohlížet na ně (vládní nařízení č. 150/1943 Sb. z. a n., o rodopisném úřadu pro Čechy a Moravu).

⁷⁸ Národní archiv, MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích 1784–1949* (1960). Inventář, 1999, ev. č. 167.

5. Období dominance státu (právní úprava od roku 1949)

Dekretem prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl. ze dne 3. srpna 1944, který byl vydán vyhláškou č. 30/1945 Sb. dne 27. července 1945 ministrem vnitra a nabyl účinnosti zpětně ke dni 5. května 1945, došlo formálně k obnově právního pořádku. Dle prvního článku právní předpisy přijaté do 29. září 1938 včetně pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a tvoří československý právní řád. Výše uvedené se týkalo i matriční agendy, pro kterou je klíčovým předpisem i nadále více než století a půl starý Matriční patent 1784. Naproti tomu zákony a nařízení, včetně těch týkající se matrik, vydané v době nesvobody mezi 30. zářím 1938 a 4. květnem 1945 součástí československého právního řádu být přestaly.⁷⁹ V poválečných letech ke změnám v matričním právu nedošlo. Nová právní úprava byla přijata až po únorovém převzetí moci Komunistickou stranou Československa v rámci reformy rodinného a manželského práva. V krátkém mezidobí let 1945 a 1950 tak v Českých zemích nadále platil Matriční patent 1784 a navazující dílčí právní úprava.

5.1. Právní úprava matrik – zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách a další

5.1.1. Projednávání zákona v Národním shromáždění

Návrh zákona byl připravován v rámci právníkové dvouletky spolu s novou úpravou rodinného práva kodifikační komisí zřízenou při Ministerstvu spravedlnosti.⁸⁰ Dne 1. prosince 1949 projednával vládní návrh zákona ústavněprávní výbor, kterému předsedal JUDr. prof. Jan Bartuška. Ten doporučil návrh Národnímu shromáždění k přijetí. Vládní návrh zákona byl projednáván o týden později, 7. prosince 1949 na 37. schůzi Národního shromáždění. Schůzi zahájil v 10 hod. 11 min. předseda JUDr. Oldřich John. Po zahájení předseda sdělil, že se poslaneckého mandátu vzdali Vilém Nový a JUDr. Rohál Il'kiv a na již dříve uprázdněné místo byl povolán Vladimír Knapa, který vzápětí vykonal slib. Následně předseda John přečetl denní pořad schůze, na kterém se užší předsednictvo usneslo o týden dříve. Kromě návrhu zákona o matrikách měli poslanci projednat dalších šest bodů, mezi nimi i vládní návrh zákona o právu rodinném a vládní návrh zákona o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, se kterými zákon o matrikách úzce souvisel. Vzhledem k tomu, že proti pořadu nebyly žádné námítky, byl většinově schválen.

⁷⁹ Vyhláška č. 30/1945 Sb.II, o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnově právního pořádku.

⁸⁰ BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří. *Právníková dvouletka: rekonstrukce právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s. 128. ISBN 978-80-87284-52-0.

Jako první v pořadí byl projednáván vládní návrh zákona o právu rodinném, který před sněmovnou obhajovala jeho zpravodajka, poslankyně JUDr. Zdeňka Patschová. Vyzdvihovala historický význam projednávaného návrhu zákona pro budování beztřídní socialistické společnosti a potřebu očistit oblast manželských a rodinných vztahů od buržoazních a kapitalistických představ. Velebila také bratrskou pomoc sovětského svazu a pokrokovost sovětského zákonodárství. V rozsáhlém proslovu se zmínila i o matrikách, a sice v souvislosti s domněnkou otcovství u dětí neprovdaných matek. Ta nově měla svědčit otci, který otcovství se souhlasem matky dítěte doznal buď u soudu, nebo právě před matrikářem. Závěrem zpravodajka popsala projednávání návrhu zákona na schůzi ústavněprávního výboru, kde byl zákon shledán pilířem lidové demokracie a odpovídajícím socialistickému pojetí právního pořádku. Přítomní slova zpravodajky odměnili hlučným potleskem. Jako další se slova ujal ministr spravedlnosti JUDr. Alexej Čepička. Nejprve hovořil o předkládaném návrhu ze strany hospodářské, následně probíral nově vytyčené zásady rodinného práva. Zdůrazňoval povinnou občanskou formu sňatku a nevolí, se kterou se setkal u církevních kruhů. Za svůj projev se ministr Čepička dočkal dlouhého bouřlivého potlesku. Jako poslední se k návrhu zákona vyjádřil, také značně obsáhle, slovenský poslanec František Štefánik. Po dlouhotrvajícím potlesku byla rozprava ukončena. Protože k vládnímu návrhu nikdo nevznesl pozměňovací návrhy, bylo následně hlasováno a návrh zákona byl přijat. V 12 hod. 50 min. byla schůze přerušena. Rozprava k návrhu zákona tak trvala přinejmenším dvě hodiny.

Schůze pokračovala ve 14 hod. 13 min. Druhý na pořadu byl vládní návrh zákona o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Návrh uvedl zpravodaj JUDr. prof. Jan Bartuška. Hlavní smysl navrhované právní úpravy byl v potřebě přizpůsobit platné občanské právo, jehož rekonstrukce se stále připravovala, novému rodinnému právu. Profesor Bartuška hovořil o stanovení hranice zletilosti na 18. rok věku, o změnách u problematiky osvojení, rozvodu a dalších institutů. Na rozdíl od předchozích řečníků byl jeho projev kratší, věcnější, téměř prostý ideologického patosu a oproti předchozím vyvolal prostý potlesk, dle stenografa bez jakéhokoli přívlastku. K návrhu nebyly žádné pozměňovací návrhy a zákon byl přijat.

Třetím bodem k projednání byl vládní návrh zákona o matrikách. Zpravodajem návrhu byl určen JUDr. Ivo Skála.

Dle vyjádření zpravodaje Skály návrh zákona o matrikách úzce souvisí s přijatým zákonem o právu rodinném, protože předpokladem zavedení obligatorního civilního sňatku je právě prosazení jednotného systému státních matrik, jejichž vedením budou pověřeny místní národní výbory. Jde o nejpodstatnější změnu, kterou zákon o matrikách do matriční agendy zavedl.

Zpravodaj Skála dále dodal: „*Veškeré církevní matriky jsou majetkem státu a od 1. ledna 1950 přecházejí do správy národních výborů, které z nich budou dávat výpisy. Prakticky bude potřeba matrik až do roku 1848, a vzhledem k tomu, že některé zápisy v těchto matrikách jsou psány latinsky, německy nebo dokonce i polsky, bude nutno, aby dosavadní církevní správci matrik byli radou nápomocní novým matrikářům při těchto úkonech*“⁸¹ Dále zpravodaj zdůraznil, že vedením matrik budou pověřeni matrikáři, kterýchžto výběru bude věnována náležitá péče a bude třeba je řádně vyškolit.⁸² Vyzdvihl také přínos předkládaného návrhu zákona v tom, že odstraní nejednotnost a roztržičnost matričního práva, které se především v českých zemích opíralo o nařízení až z doby josefínské. Závěrem pronesl, že návrh byl ústavněprávním výborem doporučen ke přijetí. Následoval potlesk. Dále se nikdo ke slovu nepřihlásil, a tak předsedající schůze přistoupil k hlasování. Nebyly předneseny ani žádné pozměňovací návrhy, hlasovalo se ve znění dle zprávy výborové a zákon byl přijat. Následovaly další čtyři body schůze, které ale s matričním právem přímo nesouvisí. Proto se jim práce dále hlouběji nevěnuje.⁸³ Schůze skončila v 15 hod. 15 min.

5.1.2. Přijaté, platné a účinné znění zákona

Zákon ze dne 7. prosince 1949, o matrikách (dále jen „Matriční zákon 1949“) vyšel ve sbírce zákonů republiky Československé dne 27. prosince 1949 pod číslem 268 spolu se zákonem o právu rodinném. Účinnost zákona byla stanovena na 1. leden 1950. Oproti v současné době platné právní úpravě je zákon poměrně stručný, má pouze 30 paragrafů, není členěn na části a hlavy.⁸⁴ Dle všeobecné části důvodové zprávy přejal zákon některé zásady matričního práva uherského, které platilo na Slovensku a bylo shledáno modernějším a dokonalejším. Mnohem obsáhlejší než zákon samotný je prováděcí vyhláška Ministerstva vnitra č. 1225/1949 Ú.1.I, ze dne 29. prosince 1949 (dále jen „Vyhláška 1949“), která čítala paragrafů 70 a upřesňovala a doplňovala

⁸¹ NS RČS 1948-1954, PS, 37. schůze, 7.12.1949, část 8/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-02]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037008.htm>.

⁸² V souvislosti s tím vydalo Ministerstvo vnitra téměř třísetstránkovou příručku pro národní výbory týkající se vedení matrik. Příručka obsahuje zákon samotný včetně důvodové zprávy a výkladu, dále pak vzor textů matričních zápisů s přehlednými tabulkami (mimo jiné vzorový rodokmen popisující stupně příbuznosti či krokový diagram pro určení příjmení narozeného dítěte), seznam nejčastějších křestních jmen užívaných v Československu včetně pomůcky při skloňování těch méně častých, dále zákon o právu rodinném a zákon o užívání a změně jména a příjmení.

⁸³ Jednalo se o bod č. 4 – zpráva výboru ústavněprávního k vládnímu návrhu zákona o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví, bod č. 5 – zpráva výboru ústavnoprávního k vládnímu návrhu zákona o úradních listoch, bod č. 6 – zpráva výboru rozpočtového o vládním návrhu zákona, kterým se mění a doplňuje zákon o všeobecné dani, bod č. 7 – zpráva výboru hospodářského a rozpočtového k vládnímu návrhu zákona o organizační výzkumnictví a dokumentační služby.

⁸⁴ Aktuálně platný a účinný zákon č. 301/2000 Sb. čítá pět částí o více než sto paragrafech.

některá ustanovení Matričního zákona 1949, či dokonce upravovala problematiku, které se zákon samotný nevěnoval vůbec. Vyhláška 1949 nabyla účinnosti spolu s Matričním zákonem 1949.⁸⁵

První dva paragrafy lze řeči současného matričního zákona označit jako obecná ustanovení. Ustanovení § 1 nadepsané Účel matriky nám říká, co matrika je. Ve dvou odstavcích je stanoveno, že matrika je evidence, do které se zapisují narození, uzavření manželství, úmrtí a jiné skutečnosti rozhodné pro zjištění a ověření osobního stavu.⁸⁶ Jinou rozhodnou skutečností bylo například státní občanství.⁸⁷ Dále pak bylo stanoveno, že matriky a úřední výpisy z nich jsou veřejnými listinami. Nešlo o žádné revoluční ustanovení, matriky byly za veřejné listiny prohlášeny již patentem Josefa II. roku 1781, ale možnost uvádět do matričního zápisu státní občanství se objevuje poprvé. Další ustanovení § 2 stanovilo, že matriku tvoří kniha narození, manželství a úmrtí. Opět jde o převzetí pravidel zavedených Josefem II., konkrétně Matričním patentem 1784.

Paragrafy 3 až 6 stanovovaly působnost a příslušnost ve věcech matričních. Dle ustanovení § 3 byly vedením matrik a související agendou pověřeny místní národní výbory. Šlo o jedno ze dvou klíčových ustanovení Matričního zákona 1949, co se týká matričního práva, kterým byl ukončen proces přerodu matričního práva v agendu upravovanou výhradně státem. Určit jako příslušné místní národní výbory jakožto nejnižší stupeň organizace lidové správy bylo jistě projevem decentralizace veřejné správy. Především však šlo o ryze praktické ustanovení přímo navázané na zákon o právu rodinném, protože platný sňatek bylo nyní možné uzavřít pouze před místním národním výborem.⁸⁸ Následující paragraf pak stanovoval příslušnost místních národních výborů, která se řídila místem narození, sňatku či úmrtí osob.⁸⁹ Došlo tak k opuštění principu vazby na církevní domicil osob. Zcela novým ustanovením byl druhý odstavec § 4, který počítal s možností porodu či úmrtí při jízdě v dopravním prostředku. Takovéto ustanovení ze zřejmých důvodů (menší mobilita obyvatelstva, absence motorizace) v Matričním patentu 1784 chybělo. Nově tedy bylo stanoveno, že pokud se narodí či zemře osoba za jízdy v dopravním prostředku, řídí se příslušnost místem, kde byla osoba narozená nebo zemřelá z dopravního prostředku vyložena. Bylo-li to účelné a hospodárné, mohl krajský národní výbor dle ustanovení § 5 sdružit místní národní výbory dvou nebo více obcí téhož okresu v jeden matriční obvod, přičemž jeden

⁸⁵ § 70 Vyhlášky 1949.

⁸⁶ § 9 Vyhlášky 1949.

⁸⁷ Důvodová zpráva k návrhu Matričního zákona 1949.

⁸⁸ § 1 a 2 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

⁸⁹ U zápisu do knih narození byl příslušný místní národní výbor, v jehož obvodu se dítě narodilo nebo bylo nalezeno, nebylo-li možné zjistit místo narození. Zápis o uzavření manželství se provedl do knihy manželství toho místního národního výboru, u kterého sňatek proběhl. Pokud došlo k uzavření sňatku u místního národního výboru, který nebyl pověřen vedením matrik, zaslal matrikář neprodleně zápis o uzavření manželství příslušnému místnímu národnímu výboru. K zápisu do knihy úmrtí byl příslušný místní národní výbor, v jehož obvodu došlo k úmrtí, případně v jehož obvodu byla nalezena mrtvola, nezjistilo-li se, kde k úmrtí došlo. (§ 39, 55 a 58 Vyhlášky 1949).

určený místní národní výbor vykonával matriční agendu i pro ostatní místní národní výbory v rámci matričního výboru. Pro přehlednost se měla pro každou obec v matričním obvodu vést matrika odděleně. Matriční zákon 1949 pojem matriční obvod v této souvislosti nezná, neuvádí jej ani důvodová zpráva. Objevuje se až ve Vyhlášce 1949.⁹⁰ Stejně tak zákon nezmiňuje matrikáře. Jeho osoba je ale zmíněna v důvodové zprávě, a především ve Vyhlášce 1949, která podrobně stanovuje, kdo se jím může stát. Dle důvodové zprávy je vzhledem k významu matriční agendy třeba ustanovit zvláštního referenta a jeho zástupce jako stálý orgán, jejichž pravidelnou funkcí bude obstarávání vedení matrik. Tímto zvláštním referentem byl právě matrikář. K ustanovení matrikáře bylo třeba souhlasu bezprostředně nadřízeného národního výboru, v případě matričního obvodu i souhlasu místních národních výborů matriční obvod tvořících. Na osobu matrikáře a jeho zástupce byly kladeny následující požadavky. Muselo jít o zletilého a bezúhonného československého občana oddaného lidově demokratickému zřízení, který prokázal znalost vedení matrik složením zkoušky u bezprostředně nadřízeného národního výboru.⁹¹ Matrikář a jeho zástupce skládali slib do rukou předsedy místního národního výboru a byli ze své funkce předsedovi místního národního výboru také odpovědní.⁹² Funkci matrikáře vykonával zpravidla zaměstnanec místního národního výboru, případně jiný veřejný zaměstnanec, především učitel, který ji vykonával jako funkci vedlejší. Pokud nebylo ani vhodného veřejného zaměstnance, byl přijat nový zaměstnanec na základě služební smlouvy. Zaměstnancům národního výboru za výkon funkce matrikáře nenáležela zvláštní odměna, jiným veřejným zaměstnancům a osobám přijatým do služebního poměru na pozici matrikáře ano. Odměna činila nejvýše 20 Kčs za hodinu práce.⁹³ Poslední z paragrafů věnující se působnosti pouze stanovoval, že nejvyšší dohled nad matriční agendou vykonává Ministerstvo vnitra. Podrobnější je příslušné ustanovení prováděcí Vyhlášky 1949, dle kterého dozor náležel zejména bezprostředně nadřízenému národnímu výboru, který byl povinen podle potřeby, nejméně však jednou do roka, provést kontrolu a případně zjednat vhodná opatření k odstranění zjištěných vad.⁹⁴

Následující paragrafy 7 až 9 obsahovaly zásady pro vedení matrik.⁹⁵ Matriky se měly dle ustanovení § 7 vést v prvopisu a v opisu. Prvopis měl uchovávat místní národní výbor.

⁹⁰ § 2 Vyhlášky 1949.

⁹¹ § 3 Vyhlášky 1949.

⁹² § 4 Vyhlášky 1949.

⁹³ § 6 Vyhlášky 1949.

⁹⁴ § 7 Vyhlášky 1949.

⁹⁵ Detailněji se praktické stránce matričního zápisu věnovala Vyhláška 1949. Jde o skutečně velmi podrobnou metodiku vedení matričních zápisů, která do té doby v českých zemích neměla obdoby. Matriční zápisy se měly vést na předepsaných tiskopisech, knihy byly vázány a foliovány. První nečíslovaná strana měla obsahovat ověřovací doložku udělenou okresním národním výborem, datum a místo vydání knihy. Každá kniha měla mít na přední desce

Opis matriky, jejichž vedení bylo v českých zemích jako efektivní předcházení zničení matričních zápisů zavedeno již na konci 18. století, byl matrikář povinen jednou za rok odesílat bezprostředně nadřízenému národnímu výboru, tedy národnímu výboru okresnímu.⁹⁶ Ustanovení § 8 stanovovalo, že listiny sloužící jako podklad pro zápis do matriky měl matrikář uchovávat ve sbírce listin. O jaké listiny šlo, nám říká důvodová zpráva k zákonu. Byly to především potvrzení lékaře či porodní asistentky o narození či úřední osvědčení o ohledání mrtvoly.⁹⁷

Ustanovení § 9 se týkalo výpisů z matrik a nahlížení do nich. Podrobnosti dále stanovovalo příslušné ustanovení Vyhlášky 1949. Výpisy vydával matrikář, a to výpis částečný, úplný nebo doslovný. Výpis bylo třeba podepsat předsedou národního výboru, případně zmocněným matrikářem. Povolení nahlížet do matriky udílel rovněž matrikář, a to ve třech případech. Buď se zápis přímo týká nahlízejícího, člena jeho rodiny či k tomu byl zmocněn jinou osobou, dále v případech úředního šetření, nebo pokud šlo o podklad sloužící vědeckým či literárním účelům.⁹⁸

štítek s vyznačením druhu knihy, místa, pořadové číslo svazku a období, pro které se vede. Hřbet knihy měl být označen stejně vyjma uvedení místa. Zápis se měl provádět formou vyplnění příslušných rubrik a označovat pořadovým číslem pro každý ročník samostatně. Rubriku, kterou vyplnit nešlo, měl matrikář proškrtnout. Kniha měla mít dostatečný počet stran pro případné dodatečné zápisy. Na konci měla kniha obsahovat abecední index. Index měl obsahovat nejen číslo folia zápisu, ale také jeho pořadové číslo. Podobná pravidla platila i pro opisy matrik. S tím rozdílem, že nebyly vedeny ve vázané knize, nýbrž na volných předepsaných tiskopisech, které na konci roku matrikář svázal a opatřil ověřovací doložkou. Dále vyhláška požadovala, aby zápis v prvopisu prováděl zpravidla vlastnoručně matrikář, a to vždy jen rukopisně a inkoustem, hlavně však úhledně, čistě a čitelně. Místem zápisu byla výhradně stanovena úřední místnost místního národního výboru. Bylo tak vyloučeno, aby si matrikář nosil knihy k práci mimo prostory národního výboru. Zápis musel být opatřen datem a podepsán matrikářem. Tím došlo k ukončení zápisu, který nešlo dále měnit. Pokud došlo při zápisu před podepsáním k chybě nebo byl zápis nesprávný, bylo nepřipustné jej vymazávat, vyškrabávat, přeškrtnávat či přepisovat. Chybný zápis se jen podtečoval a opravil v rubrice „záznamy a změny“. Pokud šlo o zápis chybně začatý a neukončený (nepodepsaný), bylo možné jej zrušit, přeškrtnout napříč dvěma čarami a v rubrice „dodatečné záznamy a změny“ uvést, že je zápis zrušený. Pokud se zjistilo, že je zápis nesprávný až po jeho podepsání, provedla se změna zápisu v rubrice „dodatečné záznamy a změny“. Stejně tak vyhláška pamatovala na situaci, kdy nedopatřením došlo k vynechání strany v knize. V tomto případě se prázdná strana přeškrtnula napříč dvěma čarami a označila doložkou „omylem vynecháno“ a opatřila matrikářovým podpisem (§ 13–34 Vyhlášky 1949).

⁹⁶ Pokud došlo ke ztrátě či zničení matriční knihy, označil neprodleně bezprostředně nadřízený národní výbor opis knihy za prvopis a připojil k ní ověřovací doložku. Zároveň nařídil příslušnému místnímu národnímu výboru, aby vyhotovil nový opis matriční knihy. Při ztrátě či zničení opisu matriční knihy byl opis nahrazen novým opsáním prvopisu. Složitější situace nastala, pokud se zároveň ztratil prvopis i opis matriky. V takovém případě vyhotovil matrikář nový prvopis i opis na základě údajů z jiných matrik, školních výkazů, sčítacích operátů a jiných dokumentů. Obnovené knihy pak byly po 15 dní přístupné k nahlédnutí pro případné námítky a doplnění ze strany veřejnosti (§ 67 Vyhlášky 1949).

⁹⁷ Dle Vyhlášky 1949 měl matrikář tyto listiny uložit do sbírky listin, ve které měly být vedeny odděleně podle jednotlivých matričních knih a roztrženy podle ročníků a pořadových čísel zápisů (§ 66 Vyhlášky 1949).

⁹⁸ § 35–38 Vyhlášky 1949.

Ustanovení § 10, 11 a 12 již popisovala požadavky na zápisy podle jednotlivých druhů matričních knih.⁹⁹ Dle ustanovení § 10 se do knih narození uvádělo jméno¹⁰⁰, příjmení¹⁰¹ a pohlaví dítěte.¹⁰² Dále den, měsíc, rok a místo narození dítěte, případně pořadí narození, jednalo-li se o vícčata, a státní občanství dítěte.¹⁰³ Poté jméno a příjmení, den měsíc, rok a místo narození, povolání a bydliště rodičů spolu se jmény a příjmení prarodičů. Případně, pokud měli rodiče rozdílné příjmení, zaznamenávala se také dohoda rodičů o tom, jaké příjmení bude dítě nosit. Nakonec patřilo datum zápisu.¹⁰⁴ Obsah zápisu by se tak mohl zdát téměř shodný s pravidly podle Matričního patentu 1784. Byly zde však určité rozdíly. Pochopitelně zcela mizí jakékoliv údaje týkající se náboženství (datum křtu, vyznání, kmotři). Aby se zákon vyvaroval náboženským konotacím, dokonce mění zažitou terminologii, kdy neuzívá pojmu „křestní jméno“, nýbrž pouze „jméno“. Dále chybí rubrika rozlišující, z jaké lóže dítě pocházelo. Důvod je zřejmý, děti

⁹⁹ Podrobněji obsahovou stránku matričního zápisu opět rozváděla Vyhláška 1949. Bydliště bylo třeba uvádět vždy úředním názvem obce a číslem popisným, ve větších městech i s označením čtvrti, ulice a číslem orientačním. Věk měl být nadále uváděn pomocí data narození, nikoli počtem let. Bylo tak docíleno přesnějšího uvádění věku osob než podle pravidel Matričního patentu 1784. Povolání muselo být uvedeno přesně podle pracovního oboru. Dále bylo stanoveno, že rodiče a prarodiče osob, kterých se zápis týká, měly být uváděni pod jménem a příjmením, které měli v době zápisu. Při zápisu příjmení žen pak měl být brán ohled na to, aby jeho tvar odpovídal pravidlům českého a slovenského pravopisu. Vyhláška pamatovala také na zkratky, které bylo možné užívat, pokud byly zažité, běžně užívané a nebránily porozumění zápisu. Zkracovat názvy měsíců a rodinného stavu však možné nebylo (§ 23 a 24 Vyhlášky 1949).

¹⁰⁰ K zápisu jména bylo zapotřebí souhlasného prohlášení rodičů. Pokud souhlasné prohlášení scházelo, musel matrikář věc ohlásit příslušnému soudu. Bylo možné zapsat pouze jedno jméno. Jméno nesmělo být zkomoleninou či zdobnělinou, chlapcům nebylo možno dát jméno dívčí a naopak, nesmělo jít o jméno neosobní, jako například označení věcí, a jméno, které je užíváno jako příjmení (§ 44 Vyhlášky 1949).

¹⁰¹ Pravidla k zápisu příjmení narozeného dítěte dále rozváděla Vyhláška 1949. Nejčastěji měli rodiče společné příjmení. V takovém případě nebyla situace nikterak složitá a dítě obdrželo příjmení podle rodičů. Pokud byli rodiče oddáni, ale měli příjmení rozdílné, zapsal matrikář dítěti příjmení, na kterém se rodiče dohodli při uzavření sňatku. U nesezdaných rodičů bylo třeba dále zmíněné dohody rodičů. Pokud se v době zápisu dítěte do matriky rodiče na příjmení nedohodli, zapsal matrikář příjmení matky a učinil oznámení soudu. Dítě obdrželo příjmení matky také v případě, že nebyl znám otec. Ustanovení pamatovalo také na nalezence. Zákon tak označoval děti, jejichž totožnost nebylo možné zjistit. Jako místo narození se v tomto případě uvádělo místo, kde bylo dítě nalezeno. Do matričního zápisu bylo třeba zapsat pravděpodobné datum narození, popsat okolnosti, za kterých bylo dítě nalezeno, popis jeho oděvu a jiných předmětů, které by případně mohly být nápomocné při zjišťování jeho totožnosti. Příjmení takového dítěte pak určil soud (§ 45 a 50 Vyhlášky 1949).

¹⁰² V případě mrtvorozených dětí se namísto jména a příjmení poznamenávalo, že šlo o mrtvě narozené dítě. Takové děti se uváděly pouze do matriky narozených. Za mrtvorozené děti se považovaly i mrtvé plody vážící více než 400 g (§ 49 Vyhlášky 1949).

¹⁰³ Při narození vícčat muselo být každé dítě zapsáno v matrice samostatně a pořadí zápisu se mělo shodovat s pořadím, v jakém se děti narodily (§ 48 Vyhlášky 1949).

¹⁰⁴ Kniha narození obsahovala předtištěné tabulkové formuláře, přičemž na jednu dvoustranu vodorovně rozdělenou na tři části bylo možné zapsat tři narození. Tabulka čítala šest nadepsaných sloupců. První sloupec byl nazván „pořadové číslo“, do druhého se zapisovalo datum a místo narození a do třetí jméno, příjmení, pohlaví a státní občanství dítěte. Do čtvrtého sloupce byly vedle sebe zapsány nejprve údaje o otci, poté údaje o matce. Pátý sloupec „záznamy a změny před podpisem“ mohl obsahovat dohodu rodičů o příjmení dítěte. Šestý sloupec „dodatečné záznamy a změny“ byl využíván například, když rodiče dítěte uzavřeli po jeho narození sňatek a dohodli se na změně příjmení dítěte (KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 109–147; § 43–47 Vyhlášky 1949).

manželského a nemanželského původu byly zrovnoprávněny, a proto nebylo třeba jejich původ dále rozlišovat.¹⁰⁵ Došlo také ke změně terminologie.

Náležitosti zápisu do knihy manželství obsahovalo ustanovení § 11.¹⁰⁶ Jednalo se o jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození, státní občanství, stav, povolání a bydliště snoubenců. Následoval den, měsíc a rok uzavření manželství. Jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození a povolání rodičů snoubenců. Jméno a příjmení, povolání a bydliště svědků. Příjmení, o kterém se snoubenci dohodli, že je budou užívat, a příjmení, na kterém se snoubenci dohodli pro děti vzešlé z manželství. A nakonec datum zápisu.¹⁰⁷ Matrikář byl povinen zápis do matriční knihy neprodleně po uzavření manželství na základě zápisu o uzavření manželství, který byl na předepsaném tiskopisu sepsán během sňatečného obřadu a opatřen podpisy snoubenců, svědků, oddávajícího a zapisovatele.¹⁰⁸ Obsah zápisu je tak velmi podobný zápisu podle Matričního patentu 1784. Nově byl rozšířen o státní občanství snoubenců a data narození jejich rodičů. Chybí naopak údaje o vyznání.

Ustanovení § 12 obsahoval seznam údajů, které se zapisovaly do knihy úmrtí. Byly to jméno a příjmení, povolání, stav, bydliště, den, měsíc, rok a místo narození zemřelého,

¹⁰⁵ Rovnost manželských a nemanželských dětí zavedla v ustanovení § 11 Ústava Československé republiky z roku 1948 a naplnil ji zákon o právu rodinném například tím, když hovořil jen o dětech bez rozlišení jejich původu (Rozhodnutí Krajský soud v Uherském Hradišti sp. zn. R II 178/49 ze dne 23.12.1949; § 11 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky).

¹⁰⁶ Další podrobnosti k procesu uzavření manželství v souvislosti s vedením matrik upravovala příslušná ustanovení Vyhlášky 1949. Manželství bylo možné uzavřít pouze před místním národním výborem, v němž měl alespoň jeden ze snoubenců bydliště. Tento národní výbor však mohl povolit uzavření manželství i před jiným národním výborem. Došlo-li k situaci, že byl snoubenec přímo ohrožen, bylo možné uzavřít manželství před jakýmkoli místním národním výborem i bez povolení. O uzavření manželství museli místní národní výbor písemně zažádat nevěsta i ženich a k žádosti připojit buď občanský průkaz, nebo příslušné soudně ověřené listiny (rodný list, průkaz o státním občanství, průkaz o bydlišti a rodinném stavu, ovdovělý i úmrtí list zemřelého manžela či soudní rozhodnutí o rozvodu). Nezletilí museli k žádosti připojit i rozhodnutí soudu o povolení k uzavření sňatku. Stejně jako v současné době (§ 669 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník) bylo možné uzavřít manželství za pomoci zmocněnce (§ 51, 52 a 54 Vyhlášky 1949; § 1 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném).

¹⁰⁷ Kniha manželství obsahovala na každé dvoustraně předtištěný formulář. Formulář měl podobu tabulky tvořené šesti sloupci (rubrikami), která byla vodorovně rozdělena na dvě části. Matrikář tak mohl na jednu dvoustranu zapsat údaje o dvou sňatcích. Sloupce byly nadešpané příslušnými údaji, které se do nich měly uvést. V prvním sloupci se zapisovalo pořadové číslo sňatku, v druhém datum a místo uzavření sňatku. Třetí sloupec byl rozdělen na další tři „podsloupce“, přičemž do prvního náležely údaje o ženichovi a poté o nevěstě, ve druhém byly ve stejném pořadí uvedeny nacionále otců snoubenců a ve třetím jejich matek. Následující sloupec číslo 4 byl vyhrazen pro údaje o svědčích. Do pátého sloupce „záznamy a změny před podpisem“ se uváděla například dohoda snoubenců o příjmení jejich budoucích dětí. Šestý, poslední sloupec byl nadešpan „dodatečné záznamy a změny“. Závěrem lze poukázat na pravděpodobnou legislativní chybu, kdy v příslušném ustanovení § 56 Vyhlášky 1949 bylo sice vyjmenováno šest sloupců matričního záznamu, ale poslední dva („záznamy a změny před podpisem“ a „dodatečné záznamy a změny“) byly shodně označeny jako „sloupec 5“. Legislativní chybu potvrzuje příručka pro matrikáře Ministerstva vnitra, která ve vzorových ukázkách matričních zápisů hovoří i o sloupci 6 (KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 149–161; § 56 Vyhlášky 1949).

¹⁰⁸ § 53 Vyhlášky 1949.

dále hodina, den, měsíc, rok a místo úmrtí, poté jméno a příjmení manžela, jméno a příjmení rodičů zemřelého, příčina smrti, datum a místo pohřbení a datum zápisu.¹⁰⁹

Oznamovací povinnost k výše uvedenému upravovala ustanovení § 13 až 19. U narození byli povinnými především lékař či porodní asistentka, případně jeden z rodičů. Lhůta k oznámení činila sedm pracovních dní, byla-li oznamovatelkou matka, bylo možné splnit povinnost i později, jakmile toho byla schopna.¹¹⁰ Úmrtí byla povinna oznámit v uvedeném pořadí buď úřední osoba (úřední ohledávač mrtvol), nebo manžel či jiný člen rodiny, který se zemřelým žil ve společné domácnosti, nebo ten, v jehož domě osoba zemřela, a to nejpozději následující pracovní den.¹¹¹ Došlo-li k narození nebo úmrtí ve veřejném ústavu nebo zařízení (např. nemocnice, porodnice, léčebny) anebo v kasárnách, oznámil písemně událost příslušnému národnímu výboru jejich představený následující pracovní den. Nalezení dítěte, které nebylo schopné sdělit svou totožnost, bylo dle ustanovení § 16 třeba oznámit místnímu národnímu výboru, v jehož obvodu bylo nalezeno. Ten pak provedl potřebné šetření ke zjištění totožnosti a dle výsledku nařídil zápis do knihy narozených. Obdobně se postupovalo při nález mrtvoly. Další oznamovací povinnost náležela dle ustanovení § 17 soudům a orgánům veřejné správy, které musely příslušnému národnímu výboru písemně oznámit rozhodnutí, která byla podkladem pro zápis do matriky nebo pro jeho změnu (např. rozhodnutí týkající se rozvodu manželství). Poslední z oznamovacích povinností vyvstala dle § 18 v okamžiku, kdy uzavřeli rodiče manželství až po narození dítěte. Bylo-li pro jejich děti narozené až po uzavření manželství určeno jiné příjmení, oznámil místní národní výbor, v jehož obvodu bylo manželství uzavřeno, změnu příjmení dítěte narozeného

¹⁰⁹ Podobně jako u knih narození a manželství se i u knih úmrtí prováděl zápis na dvoustranu s předtištěným formulářem. Tabulku tentokrát tvořilo osm sloupců a jedna dvoustrana čítala tři zápisy úmrtí. První sloupec obsahoval pořadové číslo zápisu, druhý datum, místo a příčinu úmrtí a třetí údaje o zemřelém (předepsané formuláře oproti Matričnímu zákonu 1949 a Vyhlášce 1949 požadovaly také státní občanství zemřelého). Čtvrtý sloupec obsahoval údaje o manželovi zemřelého. Pokud byl zemřelý svobodný nebo vdovec, sloupec se proškrtl. Do pátého sloupce se zapisovala jména a příjmení rodičů zemřelého. Šestý sloupec „záznamy a změny před podpisem“ obsahoval informace o úřední listině, na základě které byl zápis do knihy proveden. Nejčastěji se jednalo o tzv. ohledací lístky vystavené lékařem. Jiný postup mohl nastat v případě nalezené mrtvoly nebo úmrtí osoby neznámé. Pokud se nepodařilo mrtvolu ztotožnit, vyplnil matrikář pouze sloupec 6, kam uvedl čas, místo a okolnosti nalezení mrtvoly, popis oděvu a jiných předmětů, případně zvláštních tělesných znaků, které by mohly pomoci při dodatečné identifikaci zemřelého. Dále pak pravděpodobný věk a dobu úmrtí určenou při ohledání mrtvoly. Zápis bylo nutné provést v ročníku knihy odpovídajícím určené době úmrtí. Pokud došlo k dodatečnému ztotožnění mrtvoly, provedl se zápis ve sloupci 7, „Dodatečné záznamy a změny“. Kromě výše uvedeného byly do sloupce 7 uváděny například opravy chyb v zápise. Do závěrečného osmého sloupce matrikář zapisoval datum a místo pohřbu (KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 163–169.; § 62 a 64 Vyhlášky 1949).

¹¹⁰ Lhůta se počítala ode dne následujícího po dni narození. Případl-li konec lhůty na neděli nebo svátek, byl posledním dnem lhůty následující pracovní den. Narození mrtvorozeného dítěte bylo však třeba oznámit ihned následující pracovní den. Benevolentnější pravidla pro oznamovatelku matku lze klást do souvislosti s tzv. šestinedělím (§ 40 a 41 Vyhlášky 1949).

¹¹¹ Při nález mrtvoly byl nálezce povinen o tom neprodleně zpravit místní národní výbor, v jehož obvodu byla mrtvola nalezena. Místní národní výbor provedl šetření za účelem zjištění totožnosti a zařídil zápis do knihy úmrtí (§ 63 Vyhlášky 1949).

před uzavřením sňatku tomu místnímu národnímu výboru, v jehož matrice narození je toto dítě zapsáno. Nebylo-li stanoveno jinak, bylo možné učinit všechna oznámení i ústně.

Ustanovení § 20 až 22 lze považovat za doplňková. Paragraf číslo 20 byl nadepsaný „změny zápisů a dodatečné zápisy“. Změny zápisů a dodatečné zápisy se prováděly z úřední povinnosti nebo na žádost na základě veřejných listin. Jako vzorovou situaci, kdy docházelo ke změně zápisu na žádost, uváděl zákon v druhém odstavci žádost osoby, jejíž jméno nebo příjmení bylo při zápisu do matriky „zkomoleno“. V takovém případě provedl matrikář změnu zápisu po odsouhlasení okresním národním výborem. Dodatečné zápisy byly takové, které nebylo možno v době k tomu určené zapsat, nebo takové, které matrikáři nebyly v době k zápisu určené známy.¹¹² Znění § 21 upravovalo matriční zápisy československých občanů v zahraničí.¹¹³ Pokud došlo k narození, sňatku nebo úmrtí československého občana v cizí zemi, zapsaly se tyto události do matriky místního národního výboru, který určilo Ministerstvo vnitra vyhláškou. Tím byl určen Ústřední národní výbor v Brně, který pro tyto účely vedl zvláštní matriku. Jako podklad pro zápisy sloužily buď úřední oznámení zastupitelských úřadů nebo zahraniční veřejné listiny ¹¹⁴, případně jiné dostatečné důkazy (např. výslech svědka), nebylo-li možné potřebnou listinu opatřit.¹¹⁵ Poslední z trojice paragrafů stanovoval postup při provádění matričních zápisů za stavu branné pohotovosti. Narození dětí, sňatky a úmrtí vojáků v aktivní službě se zapisovaly do zvláštních matrik vedených orgány vojenské správy. Vojenská správa měla mít na starosti i provádění matričních zápisů týkajících se válečných zajatců.

S oznamovací povinností přímo souviselo ustanovení § 23 obsahující trestní sankci. Pokud se matrikář dozvěděl, že někdo oznamovací povinnost nesplnil nebo oznámení učinil úmyslně nesprávné či neúplné, ohlásil to okresnímu národnímu výboru. V následném řízení bylo možné uložit pokutu až 10.000 Kčs, v případě její nedobytnosti náhradní trest vězení až na jeden měsíc.¹¹⁶ Toto trestní ustanovení bylo součástí Matričního zákona 1949 jen sedm měsíců a bylo zrušeno s účinností k 1. 8. 1950 zákonem č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní. ¹¹⁷ Ten trestal nesplnění oznamovací povinností také pokutou s horní hranicí do 10.000 Kčs, poté od poloviny roku 1957

¹¹² § 28 a 29 Vyhlášky 1949.

¹¹³ Pokud naopak došlo k narození, sňatku či úmrtí cizího státního příslušníka v Československu, provedl se zároveň se zápisem do matriky výpis z matriky (rodný, oddací, úmrtní list), který byl po ověření nadřazeným národním výborem předán Ministerstvu zahraničí. Ministerstvo jej následně zaslalo příslušnému úřadu cizího státu. To však platilo, pouze pokud se jednalo o příslušníka státu, se kterým se na základě mezinárodní smlouvy či vzájemnosti prováděla výměna matrik (§ 69 Vyhlášky 1949).

¹¹⁴ Výpis z matriky u států, se kterými na základě mezinárodní smlouvy nebo vzájemnosti provádělo Československo výměnu matrik (§ 68 odst. 2 Vyhlášky 1949).

¹¹⁵ § 68 Vyhlášky 1949.

¹¹⁶ KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 82.

¹¹⁷ § 149 zákona č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní.

sníženou na polovinu. O něco déle „vydržel“ § 24, na základě kterého byly žádost o výpis z matriky a první výpis z ní osvobozeny od poplatků. Tento paragraf patřil mezi ustanovení zrušené k 1. květnu 1952 zákonem č. 105/1951 Sb., o správních poplatcích.¹¹⁸ Následující ustanovení § 25 je nadepsáno „Řízení na Slovensku“, ale lze jej přiřadit k ustanovením závěrečným, které jsou za ním. Pro řízení před slovenskými místními národními výbory měly přiměřeně platit předpisy, kterými se řídily okresní národní výbory.

Pod nadpis „ustanovení závěrečná“ pak zákon přiřazoval paragrafy 26 až 28. Nejpodstatnějším z nich byl paragraf 27, na jehož základě se s účinností od 1. ledna 1950 staly všechny církevní matriky majetkem státu. S tím přímo souviselo ustanovení § 26 odst. 1, dle kterého se všechny doposud vedené matriky ke stejnému dni uzavřely.¹¹⁹ Tato dvě ustanovení lze spolu s § 3 považovat za nejdůležitější předpisy celého Matričního zákona 1949 vzhledem k jejich podstatnému vlivu na změnu celého matričního práva. Závěrečná ustanovení se věnovala také vojenským matrikám. Výpisy z nich měla vydávat vojenská správa. Poslední ze závěrečných paragrafů pak zmocňoval Ministerstvo vnitra k vydání prováděcí vyhlášky.¹²⁰

Předposledním paragrafem je zrušovací ustanovení § 29. Tím bylo kromě do té doby klíčového předpisu matričního práva, Matričního patentu 1784, zrušeno celkem dalších třicet osm dvorských a guberniálních dekretů, zákonů, výnosů a nařízení. Závěrečné ustanovení § 30 stanovovalo účinnost Matričního zákona 1949.

5.1.3. Význam nové právní úpravy

Jak již bylo uvedeno výše, hlavní motivy k přijetí nové právní úpravy byly dva. Především šlo o potřebu pounorové politické reprezentace zbavit církev vlivu ve věcích práva rodinného. Zásadním krokem k tomu bylo zavedení obligatorního civilního sňatku, ke kterému došlo reformou manželského a rodinného práva. Nový předpis matričního práva byl zapotřebí k faktickému provedení těchto změn, kdy jeho přijetím došlo ke zřízení jednotného systému státních matrik, nad jejichž vedením nadále ztratili duchovní dohled. Další podstatnou ranou pro církevní kruhy bylo prohlášení církevních matrik majetkem státu.

Ustanovením § 3 Matričního zákona 1949 tak došlo ke zestátnění veškeré matriční agendy. Jednalo se o nejzásadnější změnu celého matričního práva, o dovršení procesu, který začal již

¹¹⁸ § 19 zákona č. 105/1951 Sb., o právních poplatcích.

¹¹⁹ Přechod církevních matrik pod státní správu se týkal pouze matrik, které byly veřejnými listinami. Proto se nevztahoval na slovenské církevní matriky vedené po 30. září 1895, protože od tohoto data přestaly být slovenské církevní matriky veřejnými listinami (KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 84).

¹²⁰ Jednalo se o výše mnohokrát citovanou Vyhlášku 1949, později nahrazenou dalšími dvěma vyhláškami.

reformami Josefa II. Doposud byly matriky vedeny především příslušnými orgány jednotlivých církví, stát vedl matriky pouze pro osoby bez vyznání nebo pro příslušníky státem neuznaných vyznání. Nařízení zákona bylo hned začátkem roku 1950 uvedeno v praxi. Během prvních dvou lednových týdnů provedly národní výbory soupis všech matrik na farách. Matriky byly následně hromadně svázeny z jednotlivých farností. Ministerstvo vnitra pak 22. prosince 1951 nařídilo, aby byly od 2. ledna 1952 všechny matriční knihy soustředěny u příslušných matričních obvodů. Výnosem z 24. ledna 1952 dále Ministerstvo vnitra nařídilo, aby matriky uzavřené do roku 1870 byly namísto místním národním výborům předány do úschovy tehdejšími krajským archivům (dnes státní oblastní archivy). Důvod byl zřejmý. Šlo o tzv. neživé matriky, které již nebyly potřebné k běžné agendě.

Druhým, neméně důležitým dopadem Matričního zákona 1949 bylo sjednocení doposud značně nejednotné a roztržité právní úpravy, která byla navíc rozdílná pro České země a pro Slovensko. Právní úprava matriční agendy byla přinejlepším dvojkolejná. V Českých zemích stále platilo rakouské právo v podobě josefinského Matričního patentu 1784 a na něj četných navazujících dílčích předpisů, na Hlučínsku platilo právo německé a na Slovensku právo uherské v podobě dvou základních matričních předpisů. Neucelenost ve vedení matrik byla způsobena také tím, že organizace matriční služby byla v Českých zemích upravena podle příslušnosti k náboženským vyznáním. Slovensko bylo v tomto ohledu o něco napřed, protože výlučně státní matriky byly pro bývalé Uhersko zavedeny již roku 1895.

5.1.4. Další vývoj

Matriční zákon 1949 zůstal v platnosti přes padesát let. Zrušen byl až v polovině roku 2001 novým zákonem č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů. Během půlstoletí své platnosti byl Matriční zákon 1949 celkem sedmkrát novelizován.¹²¹

Prvních šest novelizací se datuje již do 50. let 20. století a nešlo o zásadní změny. Poprvé bylo již k 1. srpnu 1950 zrušeno trestní oznámení, které bylo nadále obsaženo v trestním zákoníku správním. Podruhé byl ještě téhož roku zákon novelizován vládním nařízením č. 161/1950 Sb., o některých přesunech působnosti v oboru vojenské správy, kdy k 23. prosinci 1950 nově výpisy

¹²¹ První z prováděcích předpisů, Vyhláška 1949, byl novelizován dvakrát. Poprvé s účinností k 1. lednu 1953 vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 361/1952, o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dětí po porodu a úmrtí matek. Vypuštěna byla třetí věta § 49, dle které se za mrtvorozené děti považovaly i mrtvé plody těžší 400 g. Druhou novelu, která přímo souvisí se čtvrtou novelou Matričního zákona 1949, přineslo nařízení ministra zdravotnictví č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví (Vyhláška č. 361/1952 Ú.l., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dětí po porodu a úmrtí matek; Nařízení č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví).

z vojenských matrik vydával namísto vojenské správy ústřední národní výbor hlavního města Prahy.¹²² Třetí novelizace zrušovala ustanovení o poplatcích s účinností od 1. května 1952.¹²³

Čtvrtou novelizací účinnou od 5. března 1955 přineslo nařízení ministra zdravotnictví č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví. Bylo jím zrušeno ustanovení § 14 a s ním související ustanovení Vyhlášky 1949 o oznamovací povinnosti při úmrtí osob a bylo nahrazeno pravidly ve zmiňovaném nařízení.¹²⁴ Nová úprava byla oproti stávající lehce rozdílná, postup oznámení byl víceřadový. Úmrtí se nejprve oznamovalo výkonnému orgánu místního národního výboru (matrika), v jehož obvodu osoba zemřela nebo byla nalezena mrtvola. Pořadí povinných oznámení nově bylo následující: 1. zletilý žijící se zemřelým ve společné domácnosti, 2. majitel domu, v němž osoba zemřela, 3. lékař, který zemřelého v době úmrtí ošetřoval.¹²⁵ Nebylo-li žádné ze tří skupin osob, byl povinný ten, kdo se o úmrtí dozvěděl nebo našel mrtvolu. Změněna byla i lhůta k oznámení. Namísto „úmrtí jest oznámit následující všední den“¹²⁶, bylo stanovena lhůta 12 hodin. Při podezření ze spáchání trestného činu bylo třeba učinit oznámení ihned. Poté, co matrikář obdržel informaci o úmrtí nebo nález mrtvoly, ihned vyrozuměl lékaře příslušného k prohlídce mrtvého a okresního hygienika. Po skončení prohlídky zemřelého byl lékař povinen neprodleně podat zprávu o jejím výsledku matrikáři příslušného místního národního výboru.¹²⁷ Až na základě této zprávy mohl nově matrikář provést zápis do knihy zemřelých. Zákonem bylo dále stanoveno, že zprávu podával matrice také lékař provádějící pitvu.¹²⁸

Popáté byl Matriční zákon 1949 novelizován vládním nařízením č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě, s účinností od 1. července 1958.¹²⁹ Tato novela přinesla dvě změny. Nově byl příslušným ke sdružování místních národních výborů v matriční obvody namísto krajského národního výboru národní výbor okresní.¹³⁰ Druhou změnou bylo odpadnutí potřeby souhlasu orgánu vyššího stupně při provádění dodatečných změn matričních zápisů jmen a příjmení, které byly při prvotním zápise „zkomoleny“¹³¹. Jak název nařízení napovídá, hlavním účelem změn bylo zjednodušení státní správy přenesením některých pravomocí na nižší stupně soustavy národních výborů.

¹²² Nařízení č. 161/1950 Sb., o některých přesunech působnosti v oboru vojenské správy.

¹²³ § 19 zákona č. 105/1951 Sb., o správních poplatcích.

¹²⁴ § 25 nařízení č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví.

¹²⁵ Původně byl první v pořadí úřední ohledač mrtvol, poté manžel nebo člen rodiny sdílející domácnost a nakonec majitel domu, v němž osoba zemřela (§ 14 Matričního zákona 1949).

¹²⁶ § 14 odst. 3 Matričního zákona 1949.

¹²⁷ § 1–4 nařízení č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví.

¹²⁸ § 5 nařízení č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví.

¹²⁹ § 20 nařízení č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě.

¹³⁰ § 15 nařízení č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě.

¹³¹ § 17 nařízení č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě.

Šestá novela, a na další tři desetiletí také poslední, byla provedena vládním nařízením č. 93/1958 Sb., o změnách působnosti v matričních věcech, s účinností od 1. ledna 1959. Tato novela je ze všech šesti provedených v době komunistické totality pro české matriční právo nejpodstatnější. Na jejím základě se v Českých zemích po více než sto padesáti letech přestaly vést opisy matrik.¹³² Zdůvodněno to bylo potřebou zjednodušení matriční agendy a její větší hospodárností. Roli opisů při obnovování zničených prvopisů matrik převzaly sbírky listin sloužících jako podklad pro matriční zápis. Ty měl nově po uplynutí roku matrikář zasílat na okresní národní výbor.¹³³

Během roku 1959 došlo ještě k jedné změně na poli matričního práva. S účinností k 30. září byla zrušena prováděcí Vyhláška 1949. Byla nahrazena vyhláškou Ministerstva vnitra č. 182/1959 Ú.1., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách. Ta pozbyla platnosti 1. července 1977, kdy nabyla účinnosti vyhláška Federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách (dále jen „Vyhláška 1977“), která zůstala v nezměněné podobě až do konce ledna 1991. Vyhláška 1977 byla co do obsahu téměř shodná s Vyhláškou 1949, obsahovala pouze marginální dílčí změny. Některá její ustanovení byla z původní vyhlášky přímo převzata.¹³⁴ Jednou ze změn v nové vyhlášce je stanovení rodného čísla¹³⁵ jako jednoho z povinných údajů uváděných do zápisu knihy narození.¹³⁶

Změna společenských a politických poměrů po roce 1989 se do matričního práva promítala postupně. Nejprve došlo k novelizaci prováděcího předpisu. Ve vyhlášce 1977 bylo s účinností k 1. únoru 1991 vyhláškou Federálního ministerstva vnitra č. 4/1991 Sb.¹³⁷ změněno veškeré pojmosloví, které připomínalo předrevoluční časy. Národní výbory byly nahrazeny okresními a obecními úřady, předseda místního národního výboru byl nahrazen starostou a matrikář

¹³² Jejich vedení nařídilo české gubernium dne 20. září 1799.

¹³³ Nařízení č. 93/1958 Sb., o změnách v působnosti v matričních věcech.

¹³⁴ Kupříkladu ustanovení § 14 odst. 1 a 2 Vyhlášky 1949 týkající se způsobu provedení matričního zápisu jsou shodně doslovně s ustanoveními § 11 odst. 1 a 2 Vyhlášky 1977. Číslování paragrafů ale shodné není, protože ve Vyhlášce 1977 některá ustanovení Vyhlášky 1949 naopak chyběla. Vyhláška postrádala původní § 6 o postupu ustanovení matrikáře, vykonávání dozoru nad vedením matrik nově upravoval namísto dvou jeden paragraf, dále chyběl původní § 8 rozlišující prvopisy a opisy matrik a § 33 a 34 o opisech samotných (v souladu s novelou z roku 1958 již Vyhláška 1977 nezmiňovala opisy matrik vůbec) apod. Celkem měla Vyhláška 1977 64 paragrafů, o sedm méně než původní znění Vyhlášky 1949.

Jako příklad změny lze uvést rozšíření okruhu oprávněných a okolností, za kterých bylo možné žádat výpisy z matrik. K osobám, kterých se zápis týkal a jejich rodinným příslušníkům, k úřednímu šetření a podkladům sloužícím vědeckým nebo literárním účelům přibýlo provádění statistického zjišťování. Typy výpisů z matrik zůstaly nově jen dva, a to úplný a doslovný, částečný výpis již uveden nebyl. Novinkou byla také možnost zapsat dítěti více jmen, ale pouze pokud šlo o cizího státního občana (Vyhláška 1977).

¹³⁵ Rodné číslo jakožto číselná identifikační charakteristika obyvatele bylo v Československu zavedeno o rok dříve vyhláškou Federálního statistického úřadu o rodném čísle (Vyhláška č. 55/1976 Sb., o rodném čísle).

¹³⁶ § 39 Vyhlášky 1977.

¹³⁷ Vyhláška č. 4/1991 Sb., kterou se mění vyhláška federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách.

již nemusel být oddán socialistickému společenskému zřízení, nesliboval věrnost Československé socialistické republice, ale České a Slovenské Federativní Republice a podle svého nejlepšího svědomí, nikoli ku prospěchu socialistické společnosti. K žádným podstatným změnám však první novelou Vyhlášky 1977 prakticky nedošlo.¹³⁸ Druhá novela Vyhlášky 1977 účinná od 29. ledna 1993 reflektovala rozdělení Československa, tzn. nejpodstatnější změnou bylo nahrazení pojmů „československý státní občan“ a „Česká a Slovenská Federativní Republika“ pojmy „občan České republiky“ a „Česká republika“ a vypuštění adjektiva „slovenský“.¹³⁹

Poslední, v pořadí sedmá, a zároveň první porevoluční novela Matričního zákona 1949 byla přijata v podobě zákona č. 68/1993 Sb., kterým se mění a doplňují některé zákony na úseku všeobecné vnitřní správy, s účinností od 15. února 1993. Změna se týkala jediného ustanovení, paragrafu 21 zvaného „zápisy týkající se občanů v cizině“. Ten byl nově nadepsán „zvláštní matrika“ a namísto o československých občanech, hovořil o občanech České republiky. Ostatní ustanovení zůstaly bez obměny ve stavu z ledna 1959.¹⁴⁰

K poslední změně matričního práva před přijetím nové normy v roce 2000 došlo třetí, poslední novelou Vyhlášky 1977. Již ve svém původním znění se Vyhláška 1977 okrajově věnovala opisům matričních knih, jejichž vedení bylo v Československu zastaveno začátkem roku 1959. V části věnující se obnovení matrik se objevila dvě ustanovení, dle kterých bylo přeci jen nutné opis matriky pořídít. První popisovalo situaci, kdy se ztratila či byla zničena matriční kniha, u které byl dříve pořízen opis. V takovém případě byl opis prohlášen za prvopis, a pokud se k matrice nedochovala sbírka listin sloužící jako podklad pro zápis, pořídil se opis nový. Druhá situace nastala, když byl zničen či ztracen dříve pořízený opis matriční knihy a nedochovala se ani sbírka listin a zůstal jen samotný prvopis matriky. V tomto případě byl na základě prvopisu pořízen opis nový.¹⁴¹ Novela provedená vyhláškou Ministerstva vnitra č. 175/1998 Sb. přinesla nově možnost v případě špatné čitelnosti matriční knihy pořízení opisu i formou fotokopie.¹⁴²

¹³⁸ Zrušeny byly odstavce 5 až 7 ustanovení § 30 stanovující, že výpis z matrik k užití do zahraničí vydávalo české nebo slovenské Ministerstvo vnitra, pro nahlížení do matrik a pro výpisy týkající se osvojců platily zvláštní předpisy, a pro nahlížení do matrik za studijními, vědeckými a úředními účely orgány nebo občany cizího státu bylo třeba souhlasu českého či slovenského Ministerstva vnitra (§ 30 Vyhlášky).

¹³⁹ Vyhláška č. 52/1993 Sb., kterou se mění a doplňují vyhlášky ministerstva vnitra ve věcech vedení matrik, užívání a změny jména a užívání státního znaku a vlajky.

¹⁴⁰ Zákon č. 68/1993 Sb., kterým se mění a doplňují některé zákony na úseku všeobecné vnitřní správy.

¹⁴¹ § 60 Vyhlášky 1977.

¹⁴² Vyhláška č. 175/1998 Sb., kterým se mění vyhláška Federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, ve znění pozdějších předpisů.

5.2. Právní úprava příjmení – zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení a další

5.2.1. Příprava zákona, projednávání v Národním shromáždění

I po roce 1945 byl jediným platným právním předpisem věnujícím se právní úpravě příjmení dvorský dekret z roku 1826. Dekret byl doplněn dvěma krátce platnými přechodnými předpisy, zákonem č. 165/1945 Sb., o poplatkových a dávkových úlevách při změně jména, původně určeným pouze pro rok 1946, a zákonem č. 165/1947 Sb., který platnost prve jmenovaného prodlužoval až do konce roku 1949. Jejich hlavním účelem bylo usnadnit československým občanům proces změny neslovanských nebo neslovansky znějících jmen na slovanské¹⁴³, kdy snižovaly poplatky při podání žádosti na desetinu. Zákony byly reakcí na požadavek zpětného počestění jmen, který přímo souvisel s poválečnou protiněmeckou náladou Čechů. Související výnos ministra vnitra adresovaný národním výborům hovořil přímo o „očistě německých a maďarských příjmení“.¹⁴⁴

Nový zákon, který komplexně upravoval užívání jména a příjmení a nahradil starou rakouskou úpravu, byl přijat až po únorovém převratu. Hlavní účel nové právní úpravy byl zjevný. Po přijetí nového zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném (dále jen „Zákon o právu rodinném“), bylo třeba, aby i právní úprava užívání jména a příjmení byla v souladu s novými zásadami rodinného práva a aby navazovala na související předpisy přijaté v prosinci 1949. To ale nemohla splňovat řada rozptýlených a nejednotných ustanovení v čele se starým dvorským dekretem vycházejícím z feudálních poměrů a nereflektujícím náboženskou rovnost. Dalším smyslem nové právní úpravy bylo vytvoření vhodných podmínek k co nejpřesnější evidenci obyvatel. Vzhledem k úzké souvislosti právní úpravy jména a příjmení s rodinným právem není překvapením, že podstatná ustanovení týkající se jména a příjmení obsahoval také Zákon o právu rodinném. Právní úprava této problematiky byla tedy pololegální, normy byly i nadále rozprostřeny mezi více právních předpisů.

Vládní návrh nového zákona byl projednáván na 45. schůzi Národního shromáždění 18. května 1950. Schůzi zahájila v 10 hod. 17. min místopředsedkyně Anežka Hodinová–Spurná. Dle denního pořadu měli poslanci k projednání kromě návrhu zákona o užívání a změně jména a příjmení dalších devět bodů, které s tematikou práce přímo nesouvisí, proto se jim dále

¹⁴³ § 1 zákona č. 165/1945 Sb., o poplatkových a dávkových úlevách při změně jména.

¹⁴⁴ MATUŠOVÁ, Jana. *K vývoji příjmení u Čechů v prvních poválečných letech*. Naše řeč, 86, č. 5, 2003, s. 251–257.

nevěnuje.¹⁴⁵ Návrh zákona byl projednáván jako šestý v pořadí až po polední přestávce. Vystoupila s ním zpravodajka JUDr. Božena Pátková. V krátké řeči zdůvodnila potřebu přijetí nového zákona a vyjádřila vůli ústavněprávního výboru návrh přijmout. Následoval potlesk. Protože nebyl nikdo přihlášen do rozpravy, přistoupil místopředseda Jozef Valo k hlasování. Zákon byl bez pozměňovacích návrhů přijat. Po projednání zbývajících čtyř bodů schůze v 14 hod. 55 min. skončila.

5.2.2. Přijaté, platné a účinné znění zákona

Částka 27 sbírky zákonů, jejíž součástí byl zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení (dále jen „Zákon o jménu a příjmení 1950“), vyšla 3. června 1950. Zákon nabyl účinnosti 3. července 1950. Původní znění čítalo 11 paragrafů.

Ustanovení paragrafu 1 upravovalo to, co měl zákon přímo v názvu, tedy užívání jména a příjmení. Občan měl mít nejen právo, ale i povinnost užívat jméno a příjmení, pod kterým je zapsán v matrice.^{146 147} Vyhláška 1949 stanovila, že se do matrik narození zapisovalo pouze jedno (osobní) jméno. Před platností Matričního zákona 1949 ale nebylo neobvyklé, že novorozené děti měly v matrice zapsáno hned několik křestních jmen. Zákon o jménu a příjmení 1950 proto pravidlo jednoho osobního jména aplikoval retroaktivně i na ně, kdy stanovil, že lidé, kteří měli v matrice zapsáno křestních jmen několik, nově v úředním styku používaly pouze jedno z nich, nejčastěji to, které bylo uvedeno na prvním místě.^{148 149}

¹⁴⁵ Byli to bod č. 1 – společná zpráva výborů kulturního a ústavněprávního k vládnímu návrhu zákona o vysokých školách, bod č. 2 – zpráva výboru ústavněprávního o vládním návrhu ústavního zákona o úpravách v organizaci veřejné správy, bod č. 3 – společná zpráva výboru branného a bezpečnostního, výboru sociálně-politického a zdravotnického a výboru rozpočtového k vládnímu návrhu zákona o sociálním zabezpečení osob povolanych k službě v branné moci a jejich rodinných příslušníků, bod č. 4 – zpráva výboru rozpočtového k vládnímu návrhu zákona o dani ze samostatné činnosti, bod č. 5 – zpráva výboru rozpočtového k vládnímu návrhu zákona o dani z literární a umělecké činnosti, bod č. 7 – zpráva výboru ústavněprávního k vládnímu návrhu zákona o provozu na veřejných silnicích, bod č. 8 – zpráva výboru hospodářského a ústavněprávního k vládnímu návrhu zákona o úpravě podnikání v silniční dopravě, bod č. 9 – zpráva výborů hospodářského a ústavněprávního k vládnímu návrhu zákona o telekomunikacích a bod č. 10 – zpráva výboru zemědělského k vládnímu návrhu zákona o hospodaření lesními semeny a sazenicemi (NS RČS 1948-1954, PS, 45. schůze, 18.5.1949, část 1/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-11]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045001.htm>).

¹⁴⁶ § 1 odst. 1 Zákona o jménu a příjmení 1950.

¹⁴⁷ Občan, jehož narození v matrice zapsáno nebylo, užíval jméno a příjmení, kterým byl označen ve veřejné listině osvědčující jeho totožnost (§ 1 vyhlášky č. 479/1950 Ú.I.I, kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení).

¹⁴⁸ § 1 odst. 2 Zákona o jménu a příjmení 1950.

¹⁴⁹ Zpravidla bylo takovým jménem skutečně první z křestních jmen, někdy však mohlo být „hlavním“ jménem i jméno další v pořadí. Takové pak bylo obvykle podtržené či jinak označené (KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 261.

Stejně jako Matriční zákon 1949 a Zákon o právu rodinném se Zákon o jménu a příjmení 1950 vyvaroval sousloví „křestní jméno“, které nahrazuje právě jednoslovným výrazem „jméno“. Zákon tak slovu „jméno“ dával význam jména osobního, nikoli souhrnného označení pro obě části dohromady, tzn. dosavadní křestní jméno a příjmení. Na rozdíl od současné právní úpravy toto uvádí pouze důvodová zpráva.¹⁵⁰ Přestože vypuštění přívlastku „křestní“ mělo zcela zjevně ideologický, proticírkevní kontext, navrhovatelé zákona je zdůvodňovali následovně: „*Tento zákon rozlišuje jméno a příjmení a také je patrné z textu tohoto zákona, že dnes je možno dosáhnout i změny jména, t.j. křestního jména podle naší dosavadní terminologie, a je tím vyřešen starý spor, kterým se zabývali mnozí učení páni v dřívější době, kdy říkali, že křestní jméno není možno změnit.*“¹⁵¹

Jak již bylo uvedeno výše, další podstatné normy týkající se jména a příjmení obsahoval Zákon o právu rodinném. Užívání příjmení upravoval konkrétně § 17 ve spojení s § 36. To, jaké příjmení budou užívat snoubenci po sňatku, souhlasně prohlásili před oddávajícím orgánem. Buď prohlásili za společné příjmení jedno ze svých stávajících příjmení, nebo si ponechali svá dosavadní příjmení.¹⁵² V prvním případě měly děti vzešlé z manželství příjmení společné s rodiči. V druhém případě museli snoubenci zároveň stanovit, jaké z jejich příjmení bude náležet dětem z manželství vzešlých. Jestliže se rodiče dítěte na jeho příjmení nedohodli nebo rodiče dítěte nebyli známi, určil příjmení soud.¹⁵³

Změnu jména a příjmení upravovaly paragrafy dva až čtyři Zákona o jménu a příjmení 1950. Změna byla zproštěna poplatku a povoloval ji okresní národní výbor.^{154 155} Na změnu tak neměl nikdo právní nárok. Okresní národní výbor při rozhodování o povolení změny zohledňoval, zda jí nebude dotčen veřejný zájem a zda jsou ke změně podstatné důvody.¹⁵⁶ Vyjma klasických případů,

¹⁵⁰ Srov. § 61 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

¹⁵¹ NS RČS 1948-1954, PS, 45. schůze, 18.5.1949, část 7/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-11]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045007.htm>

¹⁵² § 17 Zákona o právu rodinném.

¹⁵³ § 36 Zákona o právu rodinném.

¹⁵⁴ § 8 Zákona o jménu a příjmení 1950.

¹⁵⁵ KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950, s. 261.

¹⁵⁶ Praktické stránky žádosti o změnu jména či příjmení upravovala prováděcí vyhláška. V žádosti žadatel uvedl jméno nebo příjmení, které si zvolil, při změně příjmení členy rodiny, na které se změna vztahuje, a důvody, které ho k podání žádosti o změnu vedly. K žádosti připojil rodný list svůj a nezletilých dětí, kterých se změna týkala, oddací list a průkaz o státním občanství, nebo mohl tyto listiny nahradit občanským průkazem (§ 8 vyhlášky č. 479/1950 Ú.I.I, kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení).

kdy národní výbor změnu nepovolil,¹⁵⁷ které obsahuje i současná právní úprava¹⁵⁸, upravovala prováděcí vyhláška i jeden nezvyklý jev. Zakazovala totiž změnu příjmení, pokud žadatel záměrně zvolil příjmení, které bylo příjmením nebo krycím příjmením osob, které se zasloužily o revoluční dělnické hnutí, stát nebo národ.¹⁵⁹ Změna z příjmení Novák na příjmení Stalin tak byla zapovězena.

Trochu složitější úprava postupu změny příjmení přichází u sezdaných osob. Pokud měli manželé společné příjmení, museli s jeho změnou souhlasit oba. Změna se pak vztahovala na oba manžely i na jejich nezletilé děti. V případě, že měli rodiče rozdílná příjmení a nezletilé děti měly stejné příjmení jako rodič, který žádal o změnu příjmení, vztahovala se změna příjmení i na nezletilé děti jen tehdy, pokud s ní vyslovil souhlas i druhý z rodičů. Stejně byl souhlas druhého vyžadován, pokud o změnu příjmení žádal manžel, na jehož příjmení se snoubenci při sňatku dohodli jako na příjmení jejich budoucích dětí, které v době změny ještě nebyly na světě. Jednalo se o projev zásady rovného postavení obou rodičů. Pravidlo samotné bylo do československého právního řádu převzato ze Sovětského svazu.

Změna příjmení mohla také být vedlejším důsledkem některých dalších právních jednání, která popisovala ustanovení § 33, 37, 38 a 67 Zákona o právu rodinném. Jedním z nich byl rozvod. Pokud došlo k rozvodu manželství, mohl manžel, který přijal příjmení druhého manžela, do patnácti dnů po nabytí právní moci rozhodnutí o rozvodu oznámit matričnímu úřadu, že se vrací ke svému příjmení předšňatkovému.¹⁶⁰ V tomto případě docházelo ke změně příjmení pouze fakultativně a záleželo čistě na vůli osoby, jejíž příjmení mohlo být změněno. Dalším právním institutem spojeným se změnou příjmení bylo manželství. Tentokrát ovšem ne ve vztahu ke snoubencům, ale k dětem. Pokud totiž rodiče uzavřeli sňatek až po narození dítěte, bylo příjmení dítěte změněno na příjmení, které rodiče určili pro ostatní děti v manželství narozené. Podobně zákon upravoval situaci, když došlo ke sňatku svobodné matky, přičemž otec jejího dítěte nebyl znám. Dítěti pak bylo příjmení změněno na takové, na kterém se manželé, jeho matka a otčím, dohodli jako na příjmení pro ostatní děti narozené v manželství. Na rozdíl od prvního

¹⁵⁷ Zákonodárce předpokládal, že o změnu bude žádat nositel příjmení hanlivého, výstředního, směšného či cizojazyčného, případně půjde o rozvedenou ženu, která se chce vrátit ke svému dřívějšímu příjmení. V těchto případech okresní národní výbor žádosti vyhověl.

A *Contrario* lze dovodit, že změnu na hanlivé, výstřední nebo směšné příjmení zákon zakazoval. Také žádost osoby mužského pohlaví o změnu jména na ženské jméno nebo naopak, či žádost o změnu jména na jméno neosobní nebo na jméno užívané jako příjmení, anebo na jméno, které měl žijící sourozenec žadatele, národní výbor nepovolil (§ 6 a 7 vyhlášky č. 479/1950 Ú.l.I., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení).

¹⁵⁸ § 72 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

¹⁵⁹ § 7 vyhlášky č. 479/1950 Ú.l.I., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení.

¹⁶⁰ § 33 Zákona o právu rodinném.

případu, v tomto zákon nestanovoval změnu direktivně, ale manželé měli možnost volby.¹⁶¹ V obou případech docházelo ke změně příjmení nezávisle na vůli osoby (dítěte), jejíž příjmení bylo měněno. Ke změně pochopitelně nedošlo, pokud dítě bylo v době uzavření manželství již zletilé.¹⁶² Ke změně příjmení docházelo také při osvojení. Při osvojení jednotlivcem získalo dítě příjmení osvojitele, pokud byli osvojitelé manželé, získal osvojenec příjmení určené pro jejich ostatní děti. Se souhlasem osvojitele mohl osvojenec k nově získanému příjmení připojovat i své původní příjmení. Zákon tak připouštěl příjmení zdvojené.¹⁶³

Přechodné ustanovení § 5 Zákona o jménu a příjmení 1950 se týkalo především veřejně činných žen, které uzavřely manželství před 1. lednem 1950. Důvodová zpráva uváděla například poslankyně, lékařky, ale také „veřejně známé údernice“. Ty, pokud byly veřejně známé svým předšňátkovým příjmením, ale uzavřením manželství o ně přišly, mohly je nyní užívat samostatně nebo spolu s příjmením získaném sňatkem. Podmínkou bylo oznámení příslušnému okresnímu národnímu výboru, které nebo která příjmení a v jakém pořadí míní užívat, a to do šesti měsíců po vyhlášení tohoto zákona, tzn. do 3. prosince 1950.

Následovala trestní a závěrečná ustanovení. Ustanovení § 6 bylo přechodné. Stanovovalo, že žádosti o změnu a příjmení, o kterých nebylo rozhodnuto před účinností Zákona o jménu a příjmení 1950, se posuzují podle něho. Trestní ustanovení § 7 popisovalo přestupek neoprávněného užití jména nebo příjmení v úředním styku. Toho, kdo se takového jednání dopustil, mohl okresní národní výbor potrestat pokutou až do výše 5.000 Kčs, v případě nedobytnosti částky náhradním trestem vězení až na sedm dnů. Paragraf číslo osm pak změnu jména a příjmení zprošťoval poplatku. V ustanovení § 9 zákon zmocňoval ministra vnitra k vydání prováděcího právního předpisu – vyhlášky č. 479/1950 Ú.l., ze dne 26. července 1950, kterou se vydávají bližší předpisy k výkonu o užívání a změně jména a příjmení a která nabyla účinnosti spolu se Zákonem o jménu a příjmení 1950. Předposlední ustanovení, § 10, zrušovalo platnost všech předchozích právních předpisů upravujících užívání jména a příjmení. Jmenovitě byl uveden rakouský dekret dvorské kanceláře z roku 1826 o omezení změny rodového jména a slovenská úprava z období Ficova klerofašistického Slovenského štátu, zákon č. 31/1942 Sl.z., o menách a priezviskách. Zároveň bylo stanoveno, že příslušná ustanovení Matričního zákona 1948 a Zákona o právu rodinném zůstávají beze změny. Poslední ustanovení, § 11, stanovil třicetidenní legisvakační lhůtu.¹⁶⁴

¹⁶¹ § 37 Zákona o právu rodinném.

¹⁶² § 38 Zákona o právu rodinném.

¹⁶³ § 67 Zákona o právu rodinném.

¹⁶⁴ § 10 Zákona o jménu a příjmení 1950.

5.2.3. Další vývoj

Stejně jako Matriční zákon 1949, i Zákon o jménu a příjmení 1950 zůstal v platnosti až do přijetí Matričního zákona 2000. Novelizován byl dohromady čtyřikrát, prováděcí vyhláška k zákonu pak obdržela novely dvě.¹⁶⁵

Poprvé byl Zákon o jménu a příjmení novelizován s účinností k 1. červnu 1953. Došlo ke snížení pokuty za neoprávněné užívání jména či příjmení dle § 7. Ta nově činila 1.000 Kčs namísto původních 5.000 Kčs. Náhradní trest sedmi dní vezení však zůstal nezměněn. Snížení pokuty totiž nebylo projevem zákonodárcova altruismu, ale pouhým promítnutím znehodnocení měny do právních předpisů – novelizující normou byl nechvalně proslulý zákon č. 41/1953 Sb., o peněžní reformě. Ten, mimo jiné, přepočtl i peněžité částky stanovené v právních předpisech v poměru 5 Kčs starých peněz za 1 Kčs peněz nových.¹⁶⁶ V této podobě platil Zákon o jménu a příjmení až do konce roku 1971.

Na tomto místě je třeba menší vsuvky. Jak bylo uvedeno výše, podstatnou právní úpravu jména a příjmení obsahoval také Zákon o právu rodinném. Od 1. dubna 1964 byl účinný zákon č. 94/1963, o rodině (dále jen „Zákon o rodině“), který předchází Zákon o právu rodinném nahradil. Převzal i jeho úpravu jména a příjmení, a tak k žádným změnám nedošlo.¹⁶⁷ Ustanovení věnující se jménu a příjmení zůstala po celou dobu platnosti Zákona o rodině v téměř nezměněné podobě až do posledního prosince roku 2013, kdy bylo rodinné právo vtěleno do nového občanského kodexu.

Nyní zpět k Zákonu o jménu a příjmení. Druhá novela s účinností od 1. ledna 1972 byla provedena zákonem č. 146/1971 Sb., který upravoval působnost národních výborů. O změně jména a příjmení měly nově vedle okresních národních výborů také městské národní výbory.¹⁶⁸ Potřetí Zákon o jménu a příjmení novelizovala vyhláška Ministerstva financí č. 162/1976 Sb., o správních poplatcích. S účinností od 1. ledna 1977 byl zrušen § 8 této vyhlášky, který změnu

¹⁶⁵ Obě novely byly přijaty až po roce 1989. První novela byla provedena zákonem č. 367/1990 Sb., o obcích s účinností od 24. listopadu 1990. Novela byla ryze formální, došlo pouze k nahrazení okresního národního výboru obecním úřadem. K jiné faktické změně nedošlo. Druhou novelou, kterou přinesla vyhláška Ministerstva vnitra č. 52/1993 Sb., o užívání jména, státního znaku a vlajky, došlo ke dvěma změnám. První reagovala na rozdělení Československa, kdy z textu vyhlášky vypouštěla adjektivum slovenský. Druhá změna byla pozoruhodnější. Byl vypuštěn druhý odstavec § 7, který zakazoval změnu příjmení na příjmení, popřípadě krycí příjmení osob, které se zasloužily o revoluční dělnické hnutí, stát nebo národ (Čl. II vyhlášky č. 52/1993 Sb., kterou se mění a doplňují vyhlášky ministerstva vnitra ve věcech vedení matrik, užívání a změny jména a užívání státního znaku a vlajky.).

¹⁶⁶ § 4 zákona č. 41/1953 Sb., o peněžní reformě.

¹⁶⁷ Ustanovení § 17 bylo analogické k § 8 nového předpisu. Lhůta 15 dní k oznámení změny příjmení po rozvedení manželství obsažená v původním § 33 byla v novém § 29 prodloužena na jeden měsíc. Jednalo se o jedinou, marginální změnu. Stará ustanovení § 36, 37, 38 a 67 pak byla téměř shodná s novými § 38, 39, 40 a 71 (Zákon o rodině).

¹⁶⁸ Zákon č. 146/1971 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost národních výborů na některých úsecích státní správy.

jména a příjmení osvobozoval od poplatku. Nově činil správní poplatek při změně příjmení hanlivého, směšného, zkomoleného, cizojazyčného nebo příjmení rozvedeného manžela na příjmení předešlé 20,- Kčs, změna jména a příjmení v jiných případech dokonce 200,- Kčs. Bez poplatku zůstala změna příjmení rozvedeného manžela, k níž došlo prohlášením, že se vrací k předsňatkovému příjmení. Ovšem pouze pokud stihl změnu oznámit do jednoho měsíce od rozvodu, jinak bylo třeba uhradit zmiňovaných dvacet korun.¹⁶⁹ Ve znění třetí novely přetrval Zákon o jménu a příjmení až do listopadu 1990. Tehdy nabyla účinnosti čtvrtá a poslední novela. Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích, přenesl působnost k povolování změny jmen a příjmení z národních výborů na pověřený obecní úřad.¹⁷⁰ Zákon o jménu a příjmení pak platil dalších více než deset let, dokud nebyl s účinností k 30. červnu 2001 nahrazen Matričním zákonem 2000.

¹⁶⁹ Vyhláška č. 162/1976 Sb., o správních poplatcích.

¹⁷⁰ Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení).

6. Současná právní úprava – zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení

6.1. Projednávání zákona v Parlamentu

Již více než dvacet let je primárním předpisem matričního práva v České republice zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen „Matriční zákon 2000“). Přijetím Matričního zákona 2000 vyvrcholil vývoj matričního práva v českých zemích.

Vláda předložila návrh zákona Poslanecké sněmovně 6. ledna 2000. Organizační výbor určil zpravodajem poslance Ing. Petra Bendla a příslušným výborem určil výbor pro veřejnou správu, regionální rozvoj a životní prostředí (dále jen „výbor pro veřejnou správu“). První čtení proběhlo na 22. schůzi poslanecké sněmovny dne 1. března 2000. Za vládu k návrhu zákona promluvil ministr vnitra PhDr. Václav Grulich, který přiblížil stěžejní účel navrhované právní úpravy. Jednalo se především o realizaci ústavního pořádku ukládáním povinností jen na základě zákona, a nikoli i prováděcími předpisy, zpřehlednění úpravy vedení matrik, spojení právní úpravy matrik s právní úpravou užívání jména a příjmení v jednom právním předpise. Dále ministr poukázal na umožnění používání dvou jmen a užívání ženských příjmení za určitých podmínek v nepřechýlené podobě. Zdůraznil také usnadnění životní situace osvojitelům, kteří si pro osvojení přejí jiné příjmení než to, které má zapsané v matrice. Závěrem o zákonu hovořil jako o technické zpřesňující normě. Následně dostal slovo poslanec Ing. Petr Bendl, zpravodaj navrhovaného zákona. Úvodem podobně jako ministr Grulich vypočetl přínos nové právní úpravy. K návrhu zákona měl však poslanec Bendl také výtky, a tak shledal potřebu přepracovat návrh zákona do přijatelné podoby a doporučil jej postoupit do druhého čtení. V hlasování byl návrh přikázán příslušnému výboru, ze 113 přítomných bylo pro 109 a proti jeden poslanec.¹⁷¹

Výbor pro veřejnou správu se návrhem zákona zabýval na dvou schůzích konaných ve dnech 2. května 2000 a 8. června 2000 a doporučil jej schválit s pozměňovacími návrhy.

Druhé čtení zákona proběhlo na 26. schůzi poslanecké sněmovny konané 28. června 2000. Jako první se chopil slova ministr vnitra Stanislav Gross, který ve funkci v dubnu 2000 nahradil ministra Grulicha, a vyjádřil se k pozměňovacím návrhům výboru pro veřejnou správu. Jako další se slova ujal zpravodaj návrhu poslanec Bendl. Zajímavá jsou především dvě jeho vyjádření. Prvním pokáral vládu za značné množství legislativně technických chyb v návrhu zákona

¹⁷¹ PČR, PS 1998-2002, 22. schůze, 1.3.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/22-6.html#q820>.

(na 98 paragrafů bylo v návrhu celkem 57 chyb). Druhé se týkalo samotného obsahu návrhu zákona, kdy v něm postrádal právní úpravu tzv. anonymních porodů. Nelíbil se mu také záměr snížit počet matričních úřadů, přestože řada obcí byla schopna matriku vést. Následovala obecná rozprava, do které se přihlásili poslanci Ing. Vojtěch Vymětal a JUDr. Zuzka Bebarová Rujbrová. Poté proběhla rozprava podrobná, ve které přednesly pozměňovací návrhy poslanci Vymětal a Bendl. Následně předsedající druhé čtení ukončil.¹⁷²

Třetí čtení návrhu zákona proběhlo již dva dny po čtení druhém, 30. června 2000. Před samotným hlasováním ještě vystoupil zpravodaj poslanec Bendl s legislativně technickou úpravou. Protože se následně nikdo nepřihlásil do rozpravy a ani ministr vnitra si nepřál využít možnosti svého závěrečného slova, vyzvala předsedající zpravodaje návrhu, aby seznámil sněmovnu s procedurou hlasování. Nejprve proběhlo hlasování o pozměňovacích návrzích, které, až na pozměňovací návrh poslance Vymětala, byly přijaty. Poté bylo přistoupeno k hlasování o celém návrhu zákona. Návrh byl přijat, když se pro něj z přítomných 169 zákonodárců vyslovilo 157. Proti byli pouze 4 poslanci.¹⁷³

Poslanecká sněmovna postoupila návrh zákona Senátu dne 18. 7. 2000, který jej zařadil k projednání na svou 21. schůzi konanou dne 2. 8. 2000. Jednání senátu se účastnil i ministr vnitra Gross, aby jeho přijetí podpořil. Nakonec byl návrh zákona nejnižší možnou většinou 32 senátorů přijat. Na schůzi bylo přítomno 62 senátorů, kvorum tak bylo právě 32. Třináct senátorů bylo proti návrhu a sedmáct se jich hlasování zdrželo.¹⁷⁴

Zákon byl doručen prezidentovi republiky k podepsání dne 17. 8. 2000. Prezident zákon podepsal a rozhodnutí bylo doručeno zpět do Poslanecké sněmovny dne 24. 8. 2000. Dne 29. 8. 2000 byl pak schválený zákon odeslán k publikaci ve Sbírce zákonů. Dne 7. 9. 2000 byl Matriční zákon 2000 vyhlášen ve Sbírce zákonů v částce 85 pod číslem 301/2000 Sb. Zákon měl téměř deset měsíců dlouhou legisvakační lhůtu, účinnosti nabyt dne 1. 7. 2001.

6.2. Struktura Matričního zákona 2000

Původní znění zákona čítalo sto paragrafů. Pozdějšími novelizacemi bylo přidáno celkem dvacet sedm paragrafů (§ 1a, 4a, 4b, 8a, 8b, 11a, 13a, 17a, 20a 24a, 25a, 25b, 30a,40a, 69a, 69b,

¹⁷² PČR, PS 1998-2002, 26. schůze, 28.6.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/026schuz/26-2.html>.

¹⁷³ PČR, PS 1998-2002, 26. schůze, 30.6.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/026schuz/26-4.html>.

¹⁷⁴ PČR, Senát, 21. schůze, 2.8.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Senát, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupná z: <https://www.senat.cz/xqw/xervlet/pszenat/hlasovani?action=steno&O=2&IS=1946&T=307#st307>.

70a, 71a, 73a, 79a, 81a, 84a, 84b, 84c 84d, 84e, 95a) a sedm paragrafů (§ 52, 84a, 84b, 84d, 84e, 93, 97) bylo naopak zrušeno. V současné době tak zákon obsahuje sto dvacet paragrafů.

Zákon byl rozdělen na pět částí. Část první – Matriky, jméno a příjmení – byl dále členěn na tři hlavy. Hlava I, Matrika, pokrývala ustanovení § 1 až 60, a byla dále rozdělena na sedm následujících dílů: díl 1 – Obecná ustanovení (§ 1 – 13), díl 2 – Zápisy narození, uzavření manželství a úmrtí (§ 14 – 23), díl 3 – Matriční doklad, potvrzení o údajích z matriční knihy a doslovný výpis z matriční knihy (§ 24 – 31), díl 4 – Doklady potřebné k uzavření manželství (§ 32 – 41), díl 5 – Zvláštní matrika (§ 42 – 44), díl 6 – Vysvědčení o právní způsobilosti k uzavření manželství (§ 45 – 46) a díl 7 – Vymezení některých pojmů a postupů matričních úřadů (§ 47 – 60). Pod hlavu II, Jméno a příjmení, zákon podřadil ustanovení § 61 až 79. Tato hlava měla díly tři, a sice: díl 1 – Jméno (§ 61 – 67), díl 2 – Příjmení (§ 68 – 71) a díl 3 – Změna jména a příjmení (§ 72 – 79). Hlava III obsahovala ustanovení společná, přechodná, zmocňovací a závěrečná (§ 80–96). Části dvě až pět obsahovaly po jednom paragrafu. Část druhá prováděla novelizaci Zákona o rodině potřebnou pro přijetí nového zákona. Část třetí byla rovněž novelizační, měnil se jí zákon č. 68/1993 Sb., kterým se mění a doplňují některé zákony na úseku všeobecné vnitřní správy. Čtvrtá část, zrušovací ustanovení, zrušovala mimo jiné starý Matriční zákon 1949 a Zákon o jménu a příjmení 1950. Poslední, pátá část zákona upravovala jediným paragrafem účinnost zákona.

Výše je uvedeno členění zákona na části, hlavy a díly tak, jak bylo provedeno při přijetí zákona roku 2000. V současné době je rozsah jednotlivých dílů vlivem novelizací lehce odlišný (např. díl 1, hlavy I, části první – obecná ustanovení – čítá ustanovení § 1 až 13a).¹⁷⁵

6.3. Změny oproti staré právní úpravě

Nový zákon přinesl řadu větších i menších změn. První je patrná již ze samotného názvu právního předpisu. Pro zpřehlednění došlo ke spojení právní úpravy vedení matrik a právní úpravy užívání jména a příjmení, které doposud byly obsaženy v samostatných právních předpisech. Zpřehlednění právní úpravy bylo jednou z hlavních ambicí zákonodárce, jak také uvádí v obecné části důvodové zprávy: „*Dále se předpokládá odstranění stavu, kdy dosavadní právní úprava je velmi kusá a v mnoha případech jsou povinnosti fyzickým osobám ukládány vyhláškou. Kromě toho je současná právní úprava nepřehledná, a to zejména pro řadu novel.*“¹⁷⁶ Z výše uvedeného vyplývá další z podstatných změn v nové právní úpravě. Řada skutečností, které byly dříve

¹⁷⁵ Matriční zákon 2000.

¹⁷⁶ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

obsaženy v prováděcích právních předpisech k Matričnímu zákonu 1949, byly z podzákoné normy přesunuty do normy zákonné.¹⁷⁷

Pro jistou formu systematičnosti tak můžeme taková ustanovení považovat za jednu ze tří skupin ustanovení obsažených v novém Matričním zákoně 2000. Druhou skupinou jsou ustanovení, která byla již dříve v Matričním zákoně 1949 a nový zákon je, ať už v pozměněné nebo stejné podobě, přebírá.¹⁷⁸ Třetí skupinou jsou ustanovení, která upravují skutečnosti, které dříve neupravoval ani zákon, ani podzákoný právní předpis.¹⁷⁹ Z důvodu rozsahu se práce na tomto místě bude věnovat především některým ustanovením ze skupiny třetí, tzn. takovým, které jsou upraveny v Matričním zákoně 2000 vůbec poprvé, a výraznějším změnám v ustanoveních podřazených pod skupinu prvou a druhou.

Drobnými změnami prošly obsahy zápisů do jednotlivých druhů matričních knih. Do knihy narození je nově možné zapsat dvě osobní jména dítěte a přibyl požadavek uvádět i rodná čísla rodičů (povinnost uvádět rodné číslo dítěte zavedla již Vyhláška 1977). Naopak chybí požadavek na povolání rodičů a na uvádění údajů o prarodičích.¹⁸⁰ Došlo také ke zkrácení lhůty ke splnění oznamovací povinnosti při narození. Povinná osoba nyní musí splnit oznamovací povinnost vůči matričnímu úřadu do tří pracovních dnů, namísto původních sedmi.¹⁸¹ Rodné číslo přibýlo také do zápisu do knihy manželství. Uvádí se nejen u manželů, ale i u svědků. I zápis do knihy manželství byl zkrácen, a sice o údaj o povolání a bydlišti manželů. Povolání se již neuvádí ani u rodičů manželů ani u svědků.¹⁸² Nejznatelněji byl pozměněn zápis do knihy úmrtí, který byl nejvíce zestručněn. Přibyl údaj o rodném čísle zemřelého a jeho žijícího manžela. Oproti staré právní úpravě byl však vypuštěn údaj o povolání zemřelého, o rodičích zemřelého, o příčině úmrtí a o datu a místu pohřbení.¹⁸³ Příčinu úmrtí je přesto nadále možné zjistit, a to z listu o prohlídce mrtvého, který se zakládá do sbírky listin.¹⁸⁴

Zcela novou je právní úprava doby uložení matričních knih a sbírek listin na matričních úřadech, a jejich následné předání příslušnému oblastnímu archivu. Doposud platný Matriční

¹⁷⁷ Kupříkladu postavení matrikáře (nyní § 9 Matričního zákona 2000) bylo upraveno v § 3 až 5 Vyhlášky 1977 a Matriční zákon 1949 jej vůbec nezmiňoval. Dalšími oblastmi nově upravenými Matričním zákonem 2000, které dříve upravovala pouze prováděcí legislativa, jsou sbírka listin (dnes § 8), doklady potřebné k uzavření manželství (dnes § 32–40), tzv. zvláštní matrika (dnes § 42–44), dodatečný zápis (dnes § 48), dodatečný záznam (dnes § 49), oprava zápisu (dnes § 50), obnovení matriční knihy (dnes § 55) atd.

¹⁷⁸ Jedná se o nejzákladnější ustanovení, jako například rozdělení matričních knih na knihy narozených, oddaných a zemřelých (dnes § 1 odst. 2) či prohlášení matrik za veřejné listiny (dnes § 24 odst. 4)

¹⁷⁹ Jde například o ustanovení § 23 Matričního zákona 2000 upravující dobu uložení matriční knihy a sbírky listin.

¹⁸⁰ § 14 Matričního zákona 2000.

¹⁸¹ § 15 Matričního zákona 2000.

¹⁸² § 20 Matričního zákona 2000.

¹⁸³ § 21 Matričního zákona 2000.

¹⁸⁴ Vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

zákon 1949 ani prováděcí právní předpisy se této problematice nevěnovaly. Kniha narození, její druhopis a sbírka listin zůstávají uloženy u matričního úřadu po dobu 100 let, u knih manželství a úmrtí činí doba 75 let.¹⁸⁵ Lehce byl pozměněn také okruh osob, kterým je umožněno do matričních knih na matričním úřadě nahlížet a pořizovat si z nich výpis. Byl rozšířen o statutární orgány církví, jedná-li se o matriční knihy vedené touto církví do 31. prosince 1949. Naopak, z oprávněných osob byli vyřazeni ti, kteří prokázali, že jde o opatření dokladů pro studijní, vědecké nebo literární účely, jak umožňovala dříve platná Vyhláška 1977.¹⁸⁶ Další oblastí nově obsaženou v Matričním zákoně 2000, kterou podrobněji neupravovaly předcházející právní předpisy, je rozsah údajů a náležitosti rodných, oddacích a úmrtních listů.¹⁸⁷ Matriční zákon 2000 také nově stanoví povinnou účast tlumočnicka při sňatečném obřadu, pokud i jeden ze snoubenců nerozumí česky, je neslyšící nebo němý.¹⁸⁸ Dále je v zákoně zcela nově upraveno vydávání vysvědčení o právní způsobilosti k uzavření manželství, se kterým sice počítala již Vyhláška 1949, ale ani ona ani pozdější Vyhláška 1977 neupravovala její vydávání, doklady potřebné k vydání vysvědčení a jeho náležitosti.¹⁸⁹ K menším změnám lze zařadit i změny v pojmosloví. Matriční zákon 2000 nově užívá pro abecední seznam zápisů v matriční knize slova „rejstřík“ namísto původního slova „index“.

K určitým změnám došlo také na poli právní úpravy užívání a změně jména a příjmení. Největší změnou oproti staré právní úpravě, kterou přinesl nový Matriční zákon 2000, je možnost zapsat při narození dítěte do matriční knihy dvě jména a z toho přímo vyplývající právo a povinnost užívání dvou jmen. Udělování a užívání dvou jmen bylo v československém, respektive českém právním řádu zapovězeno roku 1950 účinností Zákona o jménu a příjmení 1950. Nově tak byla občanům, kteří mají v matriční knize zapsána dvě jména, stanovena povinnost užívat v úředním styku jmen obou. Mimoto zákon umožňuje občanům, kteří mají v matriční knize zapsáno jen jedno jméno, prohlásit před matričním úřadem, že budou užívat jména dvě.¹⁹⁰ Zákonodárce dále přiznal osvojitelům právo do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení zvolit osvojení souhlasným prohlášením před matričním úřadem nové jméno. Dosud bylo možné téhož docílit jedině žádostí o povolení změny jména osvojeného dítěte.¹⁹¹ Matriční zákon 2000

¹⁸⁵ Srov. § 23 Matričního zákona 2000 a Matriční zákon 1949, Vyhlášku 1949 a Vyhlášku 1977.

¹⁸⁶ Srov. § 25 Matričního zákona 2000 a § 30 Vyhlášky 1977.

¹⁸⁷ Matriční zákon 1949 neupravoval rodné, oddací a úmrtní listy jakožto matriční doklady vůbec. Definuje je nepřímo až Vyhláška 1949 jakožto úplný výpis obsahující všechny údaje zapsané v příslušné matriční knize. Jejich náležitosti ale Vyhláška 1949 ani pozdější prováděcí předpisy neuvádějí (Srov. Matriční zákon 1949, § 36 Vyhlášky 1949 a § 31 Vyhlášky 1977).

¹⁸⁸ § 39 Matričního zákona 2000.

¹⁸⁹ Srov. § 46 Matričního zákona 2000 a Matriční zákon 1949, Vyhlášku 1949 a Vyhlášku 1977.

¹⁹⁰ § 62 Matričního zákona 2000.

¹⁹¹ Srov. § 64 odst. 1 Matričního zákona 2000 a Zákon o jménu a příjmení 1950.

také rozšířil skupinu občanů, kteří mohou užívat více příjmení. Doposud mohly dvojí příjmení používat především veřejně známé ženy, kdy vedle příjmení nabytého při manželství mohly užívat i příjmení, které měly před uzavřením sňatku.¹⁹² Nově zákon přestal rozlišovat pohlaví, a význam občana a dvojí příjmení tak mohou užívat i muži.¹⁹³ Poslední z výrazných změn na poli právní úpravy a užívání a změny jména a příjmení přinesl nový zákon osobám, u kterých probíhá změna pohlaví. Ty mohou nově požádat matriční úřad o povolení užívat neutrální jméno a příjmení.¹⁹⁴

6.4. Novelizace

Matriční zákon 2000 byl za dobu své více než dvacetileté platnosti pětadvacetkrát novelizován celkem dvaceti šesti zákony (stav k začátku dubna 2022). Vzhledem k rozsahu se práce dále podrobněji věnuje pouze nejvýznamnějším z novel.

První novela účinná od 1. 1. 2003 souvisela s ukončením činnosti okresních úřadů, které do té doby vykonávaly kontrolu nad činností obecních a městských úřadů v působnosti matričních úřadů. Novelou přešla kontrolní pravomoc na obecní úřady obcí s rozšířenou působností a na krajské úřady. Do struktury zákona přibyla nová ustanovení § 4a – krajský úřad a § 95a.¹⁹⁵

Druhá novela především upravila nové případy, kdy mohla žena používat příjmení v mužském tvaru, tzn. bez přechylovací koncovky „-ová“. Doposud mohly ženy používat příjmení v podobě v rozporu s pravidly české mluvnice, jen pokud to umožňovala mezinárodní smlouva.¹⁹⁶ Od poloviny dubna 2004 mohly nepřechýlené příjmení používat ženy cizinky, občanky s trvalým pobytem v cizině, občanky provdané za cizince nebo občanky jiné než české národnosti. S podobnými podmínkami vyvstala i možnost zapsat dítě ženského pohlaví do matriky narozených pod nepřechýleným příjmením.¹⁹⁷

Třetí novela ze září 2004 reflektovala přijetí právní úpravy tzv. utajovaných porodů.¹⁹⁸ Počtvrté byl zákon novelizován s účinností od 1. 1. 2005 přijetím nového zákona o archivní a spisové službě.¹⁹⁹ Pátá novela z března 2006 vycházela z nového zákona o ověřování.²⁰⁰

¹⁹² Srov. § 5 Zákona o jménu a příjmení 1950.

¹⁹³ § 70 Matričního zákona 2000.

¹⁹⁴ § 72 odst. 5 Matričního zákona 2000.

¹⁹⁵ Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

¹⁹⁶ Srov. původní znění § 69 Matričního zákona 2000.

¹⁹⁷ Zákon č. 165/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁸ Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁹ Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

²⁰⁰ Zákon č. 21/2006 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu a o změně některých zákonů (zákon o ověřování).

Šestá novela patří k významnějším. Provedl ji dne 1. července 2006 nabyvší účinnosti zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Novela doplňuje do textu Matričního zákona 2000 pojmy „registrace partnerství“, „registrované partnerství“ a „partner“. Je upravena zákonná definice pojmu matrika jako „[...] *státní evidence narození, uzavření manželství, registrace partnerství a úmrtí* [...]“²⁰¹. Zároveň je zaveden čtvrtý druh matričních knih, vedle knihy narození, manželství a úmrtí kniha registrovaného partnerství.²⁰²

Sedmá novela nabyla účinnosti o dva dny později a souvisela se změnami v agendě evidence obyvatel.²⁰³ Osmá novela ze září 2006 vyplývala ze změn zákona o azylu.²⁰⁴ Devátá novela účinná od 1. 7. 2008 promítla do Matričního zákona 2000 změny zákona o registrovaném partnerství. Mimo to přibylo nové ustanovení § 4b stanovující, že Ministerstvo vnitra kontroluje výkon přenesené působnosti na úseku matrik, užívání a změny jména a příjmení u obcí, obcí s rozšířenou působností a krajů.²⁰⁵ Desátá novela účinná přesně o rok později souvisí se změnami zákona o archivnictví a spisové službě.²⁰⁶ Jedenáctou novelizací, účinnost 2010, je třeba klást do kontextu s přijetím nového trestního zákoníku.²⁰⁷ Podvanácté byl Matriční zákon 2000 novelizován v červenci 2010 kvůli přijetí zákona o základních registrech.²⁰⁸ Třináctá novela účinná od 1. dubna 2012 byla provedena kvůli novému zákonu o zdravotních službách.²⁰⁹ Po čtrnácté byl zákon novelizován s účinností k 1. 7. 2012 v souvislosti se zavedením základních

²⁰¹ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

²⁰² Způsob vedení knih registrovaného partnerství a příslušnost matričních úřadů upravovala příslušná ustanovení vyhlášky č. 300/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 115/2006, o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, a kterou se mění vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Knihu tvoří tiskopisy svázané do svazků, stejně jako u zbylých tří druhů matričních knih. Knihy registrovaného partnerství vede pouze čtrnáct matričních úřadů, v každém kraji jeden. Vyhláškou č. 424/2013 Sb. byla s účinností k 1. 1. 2014 podstatná část vyhlášky č. 300/2006 Sb. zrušena a ustanovení upravující vedení knih registrovaného partnerství přesunuta do vyhlášky č. 207/2001 Sb, která již používá pojmu „kniha partnerství“.

²⁰³ Zákon č. 342/2006 Sb., kterým se mění některé zákony související s oblastí evidence obyvatel a některé další zákony.

²⁰⁴ Zákon č. 165/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

²⁰⁵ Zákon č. 239/2008 Sb., kterým se mění některé zákony související s registrovaným partnerstvím. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-4-6].

²⁰⁶ Zákon č. 190/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²⁰⁷ Zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku.

²⁰⁸ Zákon č. 227/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o základních registrech.

²⁰⁹ Zákon č. 375/2011 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o zdravotních službách, zákona o specifických zdravotních službách a zákona o zdravotnické záchranné službě.

registru a kvůli změně zákona o archivní a spisové službě.²¹⁰ Patnáctá, rovněž z roku 2012, byla odvislá od změny zákona o výkonu ústavní výchovy.²¹¹

Šestnáctá novelizace Matričního zákona 2000 s účinností k 1. 1. 2014 byla provedena dvěma zákony. První část novely vycházela ze zrušovacích ustanovení nového občanského zákoníku.²¹² Druhá část novely byla provedena samostatným zákonem č. 312/2013 Sb., změna zákona o matrikách, jménu a příjmení a změna souvis. zákonů. Z řady změn, které tato novela přinesla, lze zmínit například přenesení ustanovení týkajících se matriční agendy ze zákona o registrovaném partnerství právě do Matričního zákona 2000. Je třeba zmínit také nové ustanovení § 25b. Byla jím rozvolněna pravidla pro nahlížení do matričních knih, případně sbírky listin či druhopisů matriční knihy, které jsou dosud uloženy u matričních úřadů, protože u nich neuplynula potřebná sedmdesát pět či stoletá lhůta pro archivaci. Nově tak je možné za přítomnosti matrikáře nahlédnout na zápisy, od jejichž provedení uplynula lhůta 100 let u narození, 75 let u manželství a 30 let u úmrtí, aniž by nahlízející byl jednou z oprávněných osob uvedených v ustanovení § 25 (osoba, které se zápis týká, člen její rodiny, státní orgán, statutární orgán církve apod.). Zákonodárce tak reagoval na vzrůstající zájem o nahlížení do matričních knih především ze strany genealogů.^{213 214}

Sedmnáctá novelizace účinná od 24. 6. 2014 souvisela se změnou zákona o pobytu cizinců.²¹⁵ Osmnáctou novelizací byla zbývající část zákona č. 312/2013 Sb., která nabyla účinnosti o rok později oproti částí zákona, kterou byla provedena novela šestnáctá. Devatenáctá novela vyplývající ze zákona o hranicích vojenských újezdů byla účinná od 1. 1. 2016.²¹⁶

Dvacátá novela přijatá spolu s novým zákonem o odpovědnosti za přestupky nabyla účinnosti dne 1. 7. 2017. Matriční zákon 2000 jí byl doplněn o přestupkové ustanovení § 79a, které obsahuje čtyři skutkové podstaty přestupku. Jedná se o: a) úmyslné zničení, poškození či

²¹⁰ Zákon č. 142/2012 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti se zavedením základních registrů.; Zákon č. 167/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu a o změně některých dalších zákonů (zákon o elektronickém podpisu), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²¹¹ Zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²¹² § 3080 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

²¹³ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 312/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

²¹⁴ Zákon č. 312/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²¹⁵ Zákon č. 101/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²¹⁶ Zákon č. 15/2015 Sb., o zrušení vojenského újezdu Brdy, o stanovení hranic vojenských újezdů, o změně hranic krajů a o změně souvisejících zákonů (zákon o hranicích vojenských újezdů).

zneužití matričního dokladu; b) nesplnění oznamovací povinnosti; c) úmyslné neuzívání jména a příjmení uvedených v matričním dokladu v úředním styku; d) opakované určení otcovství souhlasným prohlášením před jiným matričním úřadem nebo soudem. Za výše popsané přestupky je možné uložit pokutu až 10.000 Kč.²¹⁷

Dvacátá první novela účinná od 15. 8. 2017 opět souvisela se změnou zákona o pobytu cizinců.²¹⁸ Dvacátá druhá novelizace účinná od 21. 11. 2019 souvisela s nabytím účinnosti nařízení Evropské unie o zjednodušení požadavků na předkládání některých veřejných listin v Evropské unii a byla především organizačně-technického rázu.²¹⁹

Dvacátá třetí a dvacátá čtvrtá novelizace byly provedeny zákonem č. 270/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o občanských průkazech. První z dvojice novel nabyla účinnosti dne 2. 8. 2021 a přináší pouze technickou změnu v pojmosloví.²²⁰ Podstatnější je druhá z novel, v celkovém pořadí dvacátá čtvrtá, která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2022. Došlo jí k podstatnému rozvolnění pravidel a vlastně zrušení omezení týkajících se nepřechylování ženských příjmení. Zákon tak nově nechává všem ženám bez rozdílu svobodou volbu, zda chtějí mít příjmení přechýlené nebo ne. Pravděpodobně proto, že tato problematika byla ve veřejném prostoru poměrně dlouho a vášnivě diskutována²²¹, dostala se do zákona až jako poslanecký pozměňovací návrh v druhém čtení.²²²

Zatím poslední, dvacátá pátá novela související s elektronizací postupů orgánů veřejné moci nabyla účinnosti dne 1. února 2022.²²³ V září 2019 předložila vláda obsáhlou novelu Matričního zákona 2000, která postoupila do druhého čtení, ale její projednávání bylo s koncem minulého volebního období ukončeno.²²⁴

²¹⁷ Zákon č. 183/2017 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a zákona o některých přestupcích.

²¹⁸ Zákon č. 222/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

²¹⁹ Zákon č. 279/2019 Sb., kterým se mění některé zákony na úseku vnitřní správy.

²²⁰ Čl. XII zákona č. 270/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o občanských průkazech.

²²¹ Jazykovědec Oliva: Čeština příponu -ová u ženských jmen celou svou gramatickou stavbou vyžaduje | iROZHLAS - spolehlivé zprávy. iROZHLAS - spolehlivé a rychlé zprávy [online]. Copyright © 1997 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/prechylovani-ova-karel-oliva-cestina_1909050741_pj

²²² Sněmovní tisk 1044/3 pozměňovací návrh, který byl rozeslán 13. 5. 2021 poslancům k Vládnímu návrhu zákona o občanských průkazech – související 1044/0, který byl rozeslán poslancům rozeslán dne 7. 10. 2020.

²²³ Zákon č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci.

²²⁴ Přehled legislativního procesu ke sněmovnímu tisku 593/0, Novela zákona o matrikách, jménu a příjmení, která byl rozeslán poslancům dne 16. 9. 2019. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=593>

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo podat co nejucelenější přehled právní úpravy vedení matričních knih a právní úpravy příjmení v Českých zemích.

S oběma instituty se ale setkáváme ještě před přijetím jakékoliv právní úpravy. Vznik matrik je neodmyslitelně spjat s církví, kdy předchůdci matričních knih vnikaly jako farní knihy obsahující seznam svátků a inventář farního majetku, až později vznikaly knihy evidující udílení svátostí. První matriky v podobě, jak je můžeme znát dnes, se v Českých zemích objevují již na konci 15. století, ale i matriky dochované z 16. století jsou dnes vzácností. Pro většinu farností jsou tak nejstaršími dochovanými matričními záznamy ty z poloviny století sedmnáctého. V tomto období má monopol nad vedením matrik církev, a tak nepřekvapí, že zapsané údaje vztahující se k jednotlivým osobám nejsou data narození a úmrtí, ale data svatých úkonů jako je křest, oddavky a pohřeb. Až do druhé poloviny 18. století jsou stěžejními regulemi upravující vedení matrik dva církevní předpisy – nařízení přijatá na Tridentuském koncilu roku 1561 a tzv. Římský rituál z roku 1614. Období do druhé poloviny 18. století je tak třeba chápat jako období absolutní dominance církve nad vedením matrik. Se vznikem matrik také přímo souvisí vznik příjmení. Se vzrůstajícím počtem farníků bylo třeba je odlišit jinak než jen křestním jménem, kterých existoval omezený počet. Nejprve tak vznikají příjímí připojovaná za křestní jména. První příjímí, šlechtická se objevují již od 13. století, u nižších vrstev se vyskytují až od 14. století. Jednojmennost je tak postupně nahrazena dvojmenností, ale proces přeměny nedědičných a proměnných příjímí v příjmení, tak jak jej chápeme dnes je dovršen až v druhé polovině 18. století. za vlády Marie Terezie.

První velkou změnu v matriční agendě přináší vláda Josefa II. (1780–1790), kdy byla vydána celá řada právních předpisů upravujících matriky a příjmení. Pro účely této práce jsou nejpodstatnější dva patenty Josefa II., jeden z roku 1781 a druhý z roku 1784. Prvním byly matriky prohlášeny za veřejné listiny. Matriky se tak z evidence farníků pro účely církevní staly především evidencí poddaných pro účely státní. Sítil tak význam státu jako regulátora matričních knih, ale vliv církve byl stále nezanedbatelný. Druhým, pro vedení matrik jako takových, ještě významnější byl druhý patent, kterým bylo poprvé v Českých zemích direktivně přesně stanoveno, jak má vypadat a co má obsahovat matriční zápis. Patent Josefa II. z roku 1784 zůstal v platnosti po celý zbytek trvání monarchie v Českých zemích, další změny v oblasti matričního práva byly pouze marginální. O kvalitě právního předpisu doby josefínské a o neměnnosti právní úpravy matrik svědčí i to, že zmiňovaný patent přečkal dvě světové války a zůstal v platnosti až do roku 1950.

Druhým velkým předělem v matričním právu bylo přijetí nového matričního zákona roku 1949. Všechny církevní matriky jím byly svěřeny do vlastnictví státu a církve nad jejich vedením ztratily kontrolu. Matriční zákon z roku 1949 zůstal v platnosti po celý zbytek 20. století a nahrazen byl novým zákonem až roku 2000. Ten ve svém původním znění nepřinesl do matriční agendy žádné větší faktické změny, ale přinesl velkou změnu praktickou. Poprvé spojil v jednom předpisu právní úpravu matrik a s ní související úpravu jména a příjmení. Dvě nejznatelnější změny posledních dvaceti let ve vedení matrik a v úpravě příjmení přinesly až novely zákona z roku 2000. První z novel byl roku 2006 v souvislosti s přijetím zákona o registrovaném partnerství zaveden nový, čtvrtý druh matriční knihy – kniha partnerství. Druhá z novel, nabývající účinnosti se začátkem roku 2022 jako zatím poslední z novel zákona o matrikách (stav k 2. 5. 2022) se týká právní úpravy příjmení. Ženám byla nově dána možnost svobodné volby si rozhodnout, zda budou svá příjmení užívat v přechýlené či nepřechýlené formě.

Závěrem je třeba poznamenat, že vzhledem k reálně menšímu množství právních předpisů do konce 18. století, je část práce pojednávající o období předcházejícímu konci 18. století méně obsáhlá, než část práce pojednávající o období po konci 18. století, kdy nejobsáhleji práce pojednává o období 20. století. Diplomová práce si kladla za cíl podat co možná nejucelenější přehled právní úpravy matrik a příjmení v Českých zemích. Tento cíl se práci podařilo splnit.

Seznam použitých zkratk

Matriční patent 1784

Císařský patent ze dne 20. února 1784 o vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady

ABGB

Císařský patent č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský.

Matriční zákon 1949

Zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách.

Vyhláška 1949

Vyhláška č. 1225/1949 Ú. 1.I, kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách.

Vyhláška 1977

Vyhláška č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách,

Zákon o právu rodinném

Zákon č. 265/1949, o právu rodinném.

Zákon o jménu a příjmení 1950

Zákon č. 55/1950, o užívání a změně jména a příjmení

Zákon o rodině

zákon č. 94/1963, o rodině

Matriční zákon 2000

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

BARTŮNĚK, Václav. *Historický vývoj matrik*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 1, s. 6–17.

BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 353 s. ISBN neuvedeno.

BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří. *Právnícká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014. 413 s. ISBN 978-80-87284-52-0.

BŮŽEK, Václav a KRÁL, Pavel. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. 380 s. ISBN 978-80-7203-694-3.

Časopis Rodopisné Společnosti Československé v Praze, s. 89. Praha: Rodopisná společnost československá, 1929.

DOSKOČIL, Karel. *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*. Časopis rodopisné společnosti v Praze, roč. 12, 1940, č. 2, s. 41–50.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 568. ISBN 80-7106-709-1.

JEDIN, Hubert, DOLISTA, Karel a Česká katolická charita. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990. 145 s. ISBN neuvedeno.

KADLEC, Ladislav. *Matriky podle zákona ze dne 7. prosince 1949, č. 268 Sb: Příruč. pro matrikáře*. Praha: Min. vnitra, gen. kom. min. vnitra, 1950. 280 s.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*. Vyd. 4., přeprac. a dopl. Praha: Academia, 2006. 651 s. ISBN 80-200-1349-0.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: TAX AZ Kort, 2002. 256 s. ISBN 80-238-8173-6.

KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 149. ISBN neuvedeno.

LEDNICKÁ, Blanka. *Sestavte si rodokmen: pátráme po svých předcích*. Praha: Grada, 2012. 171 s., [5] s. obr. příl. ISBN 978-80-247-4069-0.

MATES, Pavel. *Kapitoly z historie české veřejné správy v letech 1848-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická [Praha], 1996. 66 s. ISBN 80-7079-846-7.

MATUŠOVÁ, Jana. *K vývoji příjmení u Čechů v prvních poválečných letech*. Naše řeč, 86, č. 5, 2003, s. 251–257.

MAUR, Eduard. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Eduard Maur. Historická demografie Roč. 6, (1972), s. 40–58. ISSN 0323-0937.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1900, sv. 16. 1058 s. ISBN neuvedeno.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1903, sv. 20. 1087 s. ISBN neuvedeno.

QUITT, Zdeněk, KUCHARSKÝ, Pavel. *Česko-latinský slovník starověké a současné latiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 912 s. ISBN 80-04-16903-1.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. 760 s. ISBN 80-85927-85-3.

ŘIČAŘ, Kristoslav. *Občanská genealogie: základy rodopisné práce*. Praha: I. Železný, 2000. 192 s. ISBN 80-240-1080-1.

SHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. 877 s. ISBN 978-80-7380-602-6.

STARÝ, Marek. *Judikatura prvorepublikového Nejvyššího správního soudu týkající se neoprávněného užívání šlechtických jmen a titulů a deliktů obdobných*. Právnícké listy. 2019, č. 2, s. 23–31. ISSN 2533-736X.

TRETERA, Rajmund Jiří, HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada, 2011. 152 s. ISBN 978-80-247-3614-3.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

Beck, Allmayer-Beck | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii. O projektu | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii [online]. Dostupné z: <http://www.novanobilitas.eu/rod/beck-allmayer-beck>

Jazykovědec Oliva: Čeština příponu -ová u ženských jmen celou svou gramatickou stavbou vyžaduje | iROZHLAS - spolehlivé zprávy. iROZHLAS - spolehlivé a rychlé zprávy [online]. Copyright © 1997 [cit. 06.04.2022]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/prechylovani-ova-karel-oliva-cestina_1909050741_pj

Matriky v průběhu staletí. Genea - genealogie, stránky o genealogii [online]. Copyright © 2012 OS Genea [cit. 05.05.2022]. Dostupné z: <http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/>

Muzeum 3000 | První zákon československého státu – papír plný škrťů. Muzeum 3000 | Homepage - Aktuálně [online]. Copyright © 2012 Národní muzeum [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: <http://muzeum3000.nm.cz/clanek/prvni-zakon-ceskoslovenskeho-statu-%E2%80%93-papir-plny-skrtu>

Slovník spisovného jazyka českého. [online]. Copyright © [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=matrika&sti=EMPTY&where=hesla&hs_ubstr=no

Slovník spisovného jazyka českého. [online]. Copyright © [cit. 30.03.2021]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=matrika&sti=EMPTY&where=hesla&hsustr=no>

Historický exkurz o sčítání lidu [online]. In: . s. 10 [cit. 2022-05-09]. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/files/historie_sl.pdf

Šlechtické výsady | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii. O projektu | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii [online]. Dostupné z: <http://novanobilitas.eu/slechticke-vysady>

VHU PRAHA. VHU PRAHA [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 18.02.2022]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/vojenske-umrtni-matriky-online-nenapadna-databaze-padlych-zemrelych-a-nezvestnych-vojaku-z-prvni-svetove-valky/>

3. Seznam použitých právních předpisů

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

Císařský patent č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský.

Zákon ze dne 10. července 1868 č. 12 ř.z., o průkaznosti matrik narozených a oddaných a úmrtních u israelitů.

Zákon č. 47/1868 ř.z., jímžto se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného zákonníka občanského o manželském právě katolickém, přidává se moc soudní u věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzítí před úřady světskými

Zákon č. 51/1870 ř.z., o manželstvích osob takových, které nenáleží k žádné církvi neb společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříků narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob.

Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

Zákon č. 165/1945 Sb., o poplatkových a dávkových úlevách při změně jména.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

Zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách.

Zákon č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení.

Zákon č. 88/1950 Sb., Trestní zákoník správní.

Zákon č. 105/1951 Sb., o správních poplatcích.

Zákon č. 41/1953 Sb., o peněžní reformě.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 146/1971 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost národních výborů na některých úsecích státní správy.

Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Zákon č. 68/1993 Sb., kterým se mění a doplňují některé zákony na úseku všeobecné vnitřní správy.

Zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu a o změně některých dalších zákonů (zákon o elektronickém podpisu), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

Zákon č. 578/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 320/2002 Sb.

Zákon č. 165/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

Zákon č. 21/2006 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu a o změně některých zákonů (zákon o ověřování).

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 165/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Zákon č. 342/2006 Sb., kterým se mění některé zákony související s oblastí evidence obyvatel a některé další zákony.

Zákon č. 239/2008 Sb., kterým se mění některé zákony související s registrovaným partnerstvím. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-4-6].

Zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku.

Zákon č. 190/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 227/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o základních registrech.

Zákon č. 375/2011 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o zdravotních službách, zákona o specifických zdravotních službách a zákona o zdravotnické záchranné službě.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 142/2012 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti se zavedením základních registrů

Zákon č. 167/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

Zákon č. 312/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 101/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 15/2015 Sb., o zrušení vojenského újezdu Brdy, o stanovení hranic vojenských újezdů, o změně hranic krajů a o změně souvisejících zákonů (zákon o hranicích vojenských újezdů).

Zákon č. 183/2017 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a zákona o některých přestupcích.

Zákon č. 222/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 279/2019 Sb., kterým se mění některé zákony na úseku vnitřní správy.

Zákona č. 270/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o občanských průkazech.

Zákon č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci.

Nařízení č. 321/1920 Sb., kterým se upravuje správa veřejná mimo soudní správu a rozšiřuje působnost československých zákonů a nařízení z oboru oné správy na Hlučínsku.

Nařízení č. 150/1943 Sb. z. a n., o rodopisném úřadu pro Čechy a Moravu

Nařízení č. 161/1950 Sb., o některých přesunech působnosti v oboru vojenské správy.

Nařízení č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví

Narizení č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě.

Narizení č. 93/1958 Sb., o změnách v působnosti v matričních věcech.

Vyhláška č. 30/1945 Sb.II, o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

Vyhláška č. 1225/1949 Ú. 1.I, kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách.

Vyhlášky č. 479/1950 Ú.1.I, kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o užívání a změně jména a příjmení

Vyhláška č. 361/1952 Ú.1., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dětí po porodu a úmrtí matek

Vyhláška č. 55/1976 Sb., o rodném čísle

Vyhláška č. 162/1976 Sb., o správních poplatcích.

Vyhláška č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách,

Vyhláška č. 4/1991 Sb., kterou se mění vyhláška federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách.

Vyhláška č. 52/1993 Sb., kterou se mění a doplňují vyhlášky ministerstva vnitra ve věcech vedení matrik, užívání a změny jména a užívání státního znaku a vlajky.

Vyhláška č. 175/1998 Sb., kterým se mění vyhláška Federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Vyhláška č. 300/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 115/2006, o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, a kterou se mění vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 424/2013 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a vyhláška č. 300/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, a kterou se mění vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, ve znění vyhlášky č. 389/2007 Sb.

4. Seznam použité judikatury

Rozhodnutí Krajský soud v Uherském Hradišti sp. zn. R II 178/49 ze dne 23.12.1949

5. Seznam ostatních zdrojů

Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 268/1949 Sb., o matrikách.

Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 55/1950 Sb., o užívání a změně jména a příjmení.

Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 312/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

NS RČS 1948-1954, PS, 45. schůze, 18.5.1949, část 1/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-11]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045001.htm>.

NS RČS 1948-1954, PS, 45. schůze, 18.5.1949, část 7/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-11]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045007.htm>

NS RČS 1948-1954, PS, 37. schůze, 7.12.1949, část 8/10 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-02-02]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037008.htm>.

PČR, PS 1998-2002, 22. schůze, 1.3.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/22-6.html#q820>.

PČR, PS 1998-2002, 26. schůze, 28.6.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/026schuz/26-2.html>.

PČR, PS 1998-2002, 26. schůze, 30.6.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/026schuz/26-4.html>.

PČR, Senát, 21. schůze, 2.8.2000 [online]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Parlament České republiky, Senát, c2007 [cit. 2022-03-29]. Dostupná z: <https://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=2&IS=1946&T=307#st307>.

Sněmovní tisk 1044/3 pozměňovací návrh, který byl rozeslán 13. 5. 2021 poslancům k Vládnímu návrhu zákona o občanských průkazech – související 1044/0, který byl rozeslán poslancům rozeslán dne 7. 10. 2020.

Přehled legislativního procesu ke sněmovnímu tisku 593/0, Novela zákona o matrikách, jménu a příjmení, která byl rozeslán poslancům dne 16. 9. 2019. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=593>

JÍLKOVÁ, Stanislava. *Pražská arcibiskupská konsistoř v letech 1780–1790 (se zvláštním zřetelem k jejím tištěným písemnostem)*, příloha č. 1 – registář všech tištěných konsistorních a vybraných ostatních písemností v náboženských a církevněpolitických záležitostech, vydaných za vlády

Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790. Praha. 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia. Vedoucí práce prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

KLOUDOVÁ, Martina. *Antroponyma v matrice farního úřadu Horní Branná (1661–1666)*. Brno. 2011. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

Archiv hlavního města Prahy. *Sbírka matrik*. Farnost kostel sv. Tomáše, sign. TO N101, Matika NO 1588–1632.

Národní archiv, MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích 1784–1949 (1960)*. Inventář, 1999, ev. č. 167.

Státní oblastní archiv v Plzni, KLOUDOVÁ, J. – KOPEČKOVÁ, J. – NOVOTNÁ, L: *Sbírka matrik Západních Čech 1531–1949*. Inventář, 2009, ev. č. 626.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, HLÁVKOVÁ, J., DUBOVÁ, Z., KUBA, J., NOVOTNÝ, M., PAUKRT, M. *Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949*. Inventář, 2020, s. 2714, ev. č. 8700 (stav k 18. 8. 2020).

Zemský archiv v Opavě, *Sbírka matrik*, Farní úřad Rázová, inv. č. 581 sign. Br-IX-10.

Zemský archiv v Opavě, *Sbírka matrik*, Farní úřad Rázová, inv. č. 581 sign. Br-IX-10

Abstrakt

Historický vývoj právní úpravy vedení matričních knih a právní úpravy příjmení v českých zemích

Předmětem práce je pojednání o právní úpravě vedení matričních knih a právní úpravě příjmení v českých zemích od samých počátků vedení matrik a užívání příjmení až po současnou právní úpravu, kterou je zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen „Zákon o matrikách 2000“). Z historické právní úpravy se práce podrobněji zaměřuje především na císařský patent ze dne 20. února 1784, o vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady (dále jen „Matriční patent 1784“), na zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách (dále jen „Zákon o matrikách 1949“) a na zákona č. 55/1955 Sb., o užívání a změně jména a příjmení (dále jen „Zákon o jménu a příjmení 1950“).

První část práce podává definici pojmů matrika a příjmení. Druhá část popisuje vývoj konceptů matrika a příjmení. Třetí část práce podává výklad o právní úpravě matrik a příjmení v období dominance církve, tzn. do roku 1784, a pojednává výhradně o církevních předpisech. Čtvrtá část se věnuje období vzrůstajícího vlivu státního aparátu v období od roku 1784 do roku 1950, s důrazem na období vlády císaře Josefa II. Nejobsáhleji se věnuje především Matričnímu patentu 1784. V této části se práce věnuje také fenoménu tzv. šlechtických příjmení. Pátá a šestá část se věnuje období do roku 1950 dodnes, kdy je vedení matrik pod dominancí státu. Pátá část práce je nejobsáhlejší. Popisuje nejen právní úpravu Matričního zákona 1949, ale také Zákon o jménu a příjmení 1950, jejich projednávání v Národním shromáždění, související prováděcí právní předpisy a následné novelizace obou zákonů. Poslední, šestá část je zaměřena na současnou právní úpravu, Zákon o matrikách 2000. Popisuje především rozdíly nové právní úpravy oproti právní úpravě předchozí a závěrem uvádí základní přehled četných novelizací zákona.

Klíčová slova:

- matrika
- příjmení
- historická právní úprava

Abstract

Historical development of legal regulation of register keeping and surnames in the Czech lands

This thesis examines the legal regulation of register keeping and surnames in the Czech lands from the start of keeping records and the use of surnames up until the current legal regulation, Act No. 301/2000 Coll., on Civil Registers, Names and Surnames and on Amendments to Certain Related Acts (hereinafter referred to as the "Act on Civil Registers of 2000"). In terms of historical legislation, the thesis focuses in detail on the Imperial Patent of 20 February 1784, on keeping registers of births, marriages and deaths by parish authorities (hereafter referred to as the "Registries Patent of 1784"); Act No. 268/1949 Coll., on Civil Registers (hereinafter referred to as the "1949 Act on Civil Registers") and Act No. 55/1955 Coll., on the Use and Change of Names and Surnames (hereinafter referred to as the "Names and Surnames Act of 1950").

The first part of the thesis provides a definition of the terms 'register' and 'surname.' The second part describes the development of the concepts of registers and surnames. The third part of the thesis gives an explanation of the legal regulation of registers and surnames in the period of church dominance, i.e. until the year 1784, and deals exclusively with church regulations. The fourth part of the thesis focuses on the period of the state authorities' increasing influence from the year 1784 to 1950, with an emphasis on the reign of Emperor Joseph II. This thesis deals most extensively with the Registry Patent of 1784. This part of the thesis also deals with the phenomenon of so-called 'noble surnames.' The fifth and sixth parts are devoted to the period from 1950 to the present day, when the administration of civil registers came under state governance. The fifth part of this thesis is the most comprehensive. It describes not only the legal regulation of the 1949 Registry Act, but also the 1950 Act on Names and Surnames, their discussion in the National Assembly as well as related implementing legislation and subsequent amendments to both laws. The sixth and final part is focused on current legislation - the Registry Act of 2000. It chiefly describes the differences between the new and previous legislation and concludes with a basic overview of numerous amendments to the act.

Key words:

- registry
- surname
- historical legislation